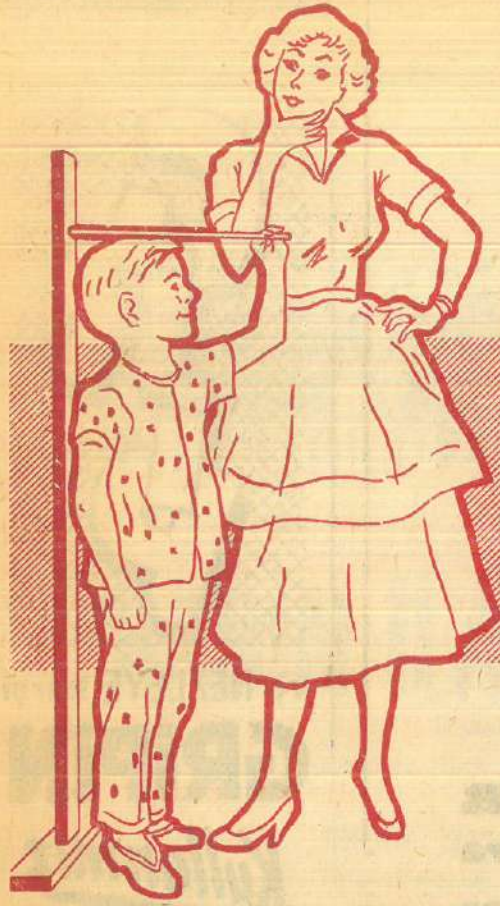

Sana
çocuklarınızın
gelişmesini
sağlar!

Çocukların, büyüme çağında, çabuk yorulduklarını ve zayıf düştüklerini sık sık unuturuz.

Besleyici kıymeti yüksek, A ve D vitaminleri bol olan SANA ile çocuklar daima kilodan ve boydan kazanırlar.

Sabah, akşam onlara bol SANA sürül-müş ekmek yediriniz.
Çocuklar SANA'da çok sevdikleri netis tad ve tazeliği daima bulurlar.

Sana

*Çocuklarınıza bol Sana:
ucuzdur,
gelişmeleri için elzemdir.*

(Folklor: 109)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KASIM 1963

İÇİNDEKİLER :

Zemaljski Muzej'in 75. Yılı ve Müzecilerimiz
Kutadgu Bilig ve Idare Tarihi (I)
Türkülerin Hikâyeleri: Kesik Çayır Biçilir mi ?
Emmi Kızı Türküsü
Örf ve Âdetler: Kars'ta Kotan (IV)
Fener Köyü Folkloru
Eskişehir Dolaylarından Bilmeceler
İstanbul Folkloru: Eski Eyüp Sultan
Düğün ve Yağma Geleneği
Giyim Eşyalarının Hikâyeleri (I)
Halk İyünarımıza Kıymayalım
Gemerek ve Çepni'den Bilmeceler (I)

İhsan HİNÇER
Ö. Hulûsi TUNABAŞ
Kâmil UĞURLU
Gündüz ARTAN
Mürsel KÖSE
Nedim ORTA
Osman SAYGI
Münevver ALP
Saim AÇIKGÖZ
Seyfettin ŞİMŞEK
İhsan COŞKUN
M. Güner DEMİRAY

SAYI: 172

KURUŞ: 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

REKLAM
LARINIZ
IÇIN

"BASIN İLÂN KURUMU"

Genel Müdürlük

Cağaloğlu, Türk Ocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 22 43 84 - 22 43 85

Telgraf Adresi : BASIN KURUMU

ŞUBELER

DIŞ MUHABİRLER

İstanbul	A.B.D.	İsveç
Ankara	Almanya (Federal)	İsviçre
İzmir	Almanya	İtalya
Adana	Avusturya	Japonya
Bursa	Avustralya	Lübnan
Diyarbakır	Belçika	Macaristan
Erzurum	Bulgaristan	Norveç
Eskişehir	Çekoslovakya	Pakistan
Konya	Danimarka	Polonya
Zonguldak	Fransa	Portekiz
	Hollanda	Romanya
	İngiltere	Yugoslavya
	İspanya	Yunanistan
	İsrail	

(Basın: 17150 — 105)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU: AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ: İHSAN HİNÇER

NO. 172

KASIM 1963

YIL: 15 — CİLT: 8

SARAJEVO MİLLİ MÜZESİ'NİN 75. YILI DOLAYISILE

MÜZECİLERİMİZİN KAÇIRDIĞI BÜYÜK FIRSAT

Yazan: İhsan HİNÇER

Yugoslavya'nın en büyük müzesi olan Sarajevo'daki Zemaljski Muzej'in 75. kuruluş yıldönümü dolayısıyla Türkiye'den Kutlama törenine çağrılanlar arasında dergimiz adına ben de bulunuyordum. Türkiye'den Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile aynı genel müdürlüğe bağlı bazı müze müdürlerinin, arkeolog ve etnografların da davet edildiğini Sarajevo'ya 3 Ekim 1963 günü trenle indiğim zaman anladım. Zira beni karşılayan Sarajevo Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Profesörlerinden Hamit Hacıbeğić ve Zemaljski Muzej'in Müdür yardımcısı Abdullah Şkalyić, davet edilenlerden Türk Tarih Kurumu'nu ve Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğünü veya müzelerimizi temsil etmek üzere başka kimlerin geldiğini sordular. Onlara, yalnız geldiğimi söyledim. Çok üzüldüler.

Bilindiği üzere bugünkü Yugoslavya altı cumhuriyetten meydana gelmektedir. Bu kuruluşta başşehri Sarajevo olan Bosna — Hersek'te bulunmaktadır. İşte, ecdadımız Avrupa'ya geçip yüzyıllar boyunca her yanda camiler, mescitler, medreseler, konaklar, köprüler yaparak Türk sanat ve medeniyetini nakış nakış, iz iz her tarafa yaydıkları bir sırada, burasını da ihmal etmemişler. Baştanbaşa sanat yapıları ile bugüne kadar gelen eserler vermişler. Gezi programlarında bu eserler birinci plânı işgal ediyordu.

Zemaljski Muzej'in 75. yıldönümünü kutlama töreni 4 ekim 1963 günü müzenin yakınında bulunan Sarajevo Üniversitesi Filozofi Fakültesi salonunda açıldı. İlgililer, müze müdürü ve davetli yabancı bilim adamları konuşmalar yaptılar. Törende Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Almanya, Fransa, İsrail, Macaristan, Polonya, Romanya ve Türkiye'den müzeciler, tarihçiler, arkeologlar, etnograflar, folkloristler ile Yugoslavya'daki bütün müzeciler hazır bulundu. 5 ve 6 ekim 1963 günleri Sarajevo'dan başlamak üzere güney'e Dalmasya sahillerine yakın Mogorje-lo'ya kadar gidildi. Bütün eski eserler gezildi.

İşte, bu gezi bizim Türk müzecileri için telafisi imkânsız bir kayıptır. Zira gelecek sayımızdan itibaren kısaca anlatacağımız Türk eserlerini, birer birer gördük, nasıl muhafaza olunduklarını tesbit ettik. Yugoslav müze idarecilerini başta Sarajevo Zemaljski Muzej'in müdürü Dr. Alojz Benac olmak üzere tebrik, bizim davet olunduğumuz halde bu davete icabet ve iltifat etmeyen müze idarecilerimiz de daha basiretli olmaya davet ederim. Tarih Kurumu ilgilileri de bu tören ve geziye katılmadığı için sorumlu sayılmalıdır. Yugoslavlar, ecdadımızın bıraktığı hiç bir eseri yok etmedikleri gibi, tam bir medeni görüşle, onları ihya etmişler, dünyanın gözleri önüne sermişlerdir.

KUTADGU BİLİĞ VE İDARE TARİHİ

— I —

Yazar: Ö. Hulûsi TUNABAŞ

Bir dilin öz kelimeleri, o kelimelerin anıttığı somut yahut soyut şeyin veya anlamın, bu dili konuşan toplumda, dili ile beraber varolduğunu gösterir. Türkler için adalet ve hukuk, bulunup devşirilmiş "yitik" bir nesne değil, toplumun ruhu olarak her zaman varolmuş bir anlamdır. Hukuk Tarih'inin, İslâmîlikten önceki Türk Hukuku bahsinde misalleri görüleceği üzere, Türkçede hukuk tekniğinin bütün terimlerine rastlanır.

Burada adalet kelimesi için bir parantez açmak ve kelimenin kök anlamları üzerinde kısaca durmak istiyorum. Arapça adalet, adl ve din kelimeleri sözlüğümüze girmiştir. Bunlardan adalet ve adl, iki nesneyi birbirine eşit kılmak (mecaz yolu ile de her nesneyi yerli yerince etmek) anlamındadır. Aynı kökten idl sözü yük dengi, misil ve adil sözü ise tartıda ve miktarda bir olan demektir. Eyilik veya fenalıkla karşılık yapmak, bir kimse hakkında eyi yahut fena bir hüküm vermek demek olan din sözüne gelince, din günü (yevmüddin, ruzi ceza) tamlamasından olduğu gibi hüküm ve adalet anlamlarını da beraberinde taşır. Arapçada bir de Tinn kelimesi vardır ki denk (müvazeleni) misil anlamları ile adalet ve din kelimelerine çok yakındır. Sümerce "di" ve akadca "dinu" sözlerinin adalet, muhakeme, dava sözlerinin karşılığı olduğunu ve Türkçe "tin" kelimesinin soluk, nefes, ruh ve — bu kelimeden türemiş sözlerden kökünün anlamına geçerek — sükunet, rahat, iç müvazene manalarına geldiğini görüyoruz. Sümerce ve Türkçe di, tin kelimeleriyle Arapça din ve tinn sözlerindeki fonetik ve semantik unsurların karşılaşmasında, bir gerçeğin balkıldığını, seziniyenler olacaktır sanırım.

Türkçede adlet sözünün karşılığı könilik (künilik), adil sözünün karşılığı da köni (küni) dir. Bu söz lügatta düz, doğru, emniyetli anlamlarına gelir. Bu sözden könmek (düzelmek, doğrulmak, yola gelmek), könqermek (doğrultmak, düzeltmek, doğru yolu göstermek, kılavuzluk etmek) gibi kelimeler de türemiştir. Lâtincenin directus kelimesine tam bir karşılık verecek şekilde, sağ, doğru, müsait, eyi manalarına gelen etice "kunnas" kelimesi ile

türkçe köni (küni) sözü arasında — yanlış bir gözleme doğru gitmemek için bilim metodlarına uygun bir davranışla — bir karşılaştırma yapılsa yeni şeyler öğrenmemiz mümkün olabilir.

Yukarıda, incelediğimiz kelimeyi, iki değişik imlâ ile köni ve küni şeklinde yazdım. Uygur alfabesinde v, o, ö, u, ü sesli ve sessizleri tek harfle ve y, ı, i sesli ve sessizleri de yine tek bir harfle gösterilir. (Biz, açıklanması gereken bir düşüncemizi anlatmak için şimdilik lâtincenin V, J harflerini transkripsiyonda Uygur alfabesinin sözü geçen harflerine karşılık olarak alacağız) Kutadgu Biliğ'in Uygur harfleriyle yazılı olan Viyana nüshasında ö harfi — bazan şaşmak'a beraber genel olarak — VJ şeklinde gösterilir. Söz konusu olan kelime Kutadgu Bil'g'de çok zaman küni şeklinde geçmektedir. Viyana nüshasından (T. D. K., 1942) bir iki örnek verelim:

Bu Kün Togdı tekli türür ol küni
"Bu Gündoğdu'nun adı sanıdır küni (âdil)"
(Sayfa 22, satır 10)

Küni bol, küni kıl, küni tut yurık
"Âdil ol, eyi (işler) yap, doğru yol tut (doğruluktan ayrılmak)"
(Sayfa 156, satır 28)

Adı geçen nüshanın 43. sayfasının 1. satırında ise bu kelime KVJNİ = köni diye yazılmıştır:

Könilik öze ol bu beglik olı
"Adalet üzerindedir bu beğliğin temeli"

Rahmetli Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgasında, küni şeklini kabul etmiştir. Biz bu değişik okunuşlardan çoğunluğu göz önünde tutarak, kelimeyi küni diye okumayı daha uygun buluyoruz.

KUTADGU BİLİĞ HAKKINDA KISA BİLGİLER VE DÜŞÜNCELER:

Kutadgu Bilig, İslâmî devre ait ilk türkçe eserlerdendir. Kâşgârda beğlik süren Buğra Karahan adına Balasagunlu Yusuf tarafından 1070 yılında yazılmıştır; 5500 — 6000 beyitlik manzum ve genel karakteri bakımından didaktik bir eserdir. Nâzımın adı "Yusuf

ARAŞTIRMALARI

Has Hacıp" diye geçtiğine göre kendisinin Kâşgar sarayında Has Hacıplik (Başperdecilik, Başmabeyincilik?) görevinde bulunduğu anlaşıyor. Kitap, dil ve edebiyat bakımından olduğu kadar zamanının sosyal durumunu yansıtan bahisleriyle Türk Medeniyeti Tarihi bakımından da değerli ve önemlidir. Şimdiye kadar üç yazma nüshası bulunabilmiş, Viyana, Fergana, Kahire nüshası diye anılan bu nüshalar T. D. K tarafından 1942, 1943 yıllarında tıpkı basım şeklinde bastırılarak il'ın dünyasına hediye edilmiştir. Bunlardan Viyana nüshası Uygur harfleriyle ve öbür ikisi Arap harfleriyledir. Ulusal medeniyetimizin kıymetli anıtlarından biri olan eser hakkında fazla bilgi edinmek isteyenler, Viyana nüshasında 144 sayfalık bir yer tutan önsöz, giriş ve ekler kısımlarında istediklerini bulacaklardır.

Eserde Yusuf Has Hacıpten "kitap id'si" (kitap sahibi) diye bahs olunur. Biz de onun bir an dacı olarak böyle diyelim; kitabın, idisi kaleminden çıkan ilk nüshasının Uygur harfleriyle mi, yoksa Arap harfleriyle mi olduğunu şimdilik bilemiyoruz. Uygur harfleri, Kutadgu Biliğ'in yazıldığı tarihi kovalıyan yüzyıllarda — on beşinci yüzyıl içinde — dahi kullanılmakta idi. (Bakınız: Topkapı Müzesi Arşiv Kılavuzu, 2. fas'kül, belge xx.) Eldeki Uygur harfli metnin 1439 yılında kopye edilmiş bir nüsha olduğu, kitabın sonuna kopye eden tarafından yazılmış bir nottan anlaşıyor.

Öteyandan, Fergana nüshasının bir beytinde, Arap alfabesinin "lâm" harfi ile yapılmış bir kelime oyunu vardır; fakat bunun Viyana nüshasında başka türlü yazılı olması beytin aslı ile oynandığı düşüncesini akla getirmektedir:

Beg atı bilig birle bağlıg turur;
Bilig lam kitse beg atı kalur.
"Beg adı bilik ile bağlıdır; bilik'ten lâm (harf) gitse Bey adı kalır."
(Fergana nüshası, Sayfa 150, satır 6)
Beg atı bilig birle bağlıg turur;
Biligim betise beg atı kalur.
"Beg adı bilik ile bağlıdır; bili? gim? (L yi G?) yazsa beğ adı kalır"

(Viyana nüshası, sayfa 75, satır 11)
Yukarıda açıkladığımız gibi eserin orijinalinin hangi harflerle yazıldığı ke's'n olarak bilinmemekle beraber, konuyu aydınlatmak için bir belge elde edilinceye kadar kitap idisi elinden çıkan nüshanın Uygur al-

fabesiyle yazılmış olduğunu kabul etmek — incelediğimiz durum karşısında — yanlış sayılamaz düşüncesindeyim.

Eserin adına gelince, kitap idisi bunun için şu beyti yazıyor:

Kitap atı urdum kutadgu bilig;
Kutadsu okıgıka, tutsu ilig.

"Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; uğurlu olsun okuyana, tutsun (onun) el'ni (ona yol göstereyim.)"

(Viyana nüshası, sayfa 22, satır 7)
Kitapta birinci mısrağdaki kutadgu kelimesi altına satır arasında Arap harfleriyle "yani hucesfe" sözleri ve ikinci mısrağda kutadsu kelimesi altına da "hucesfe bad" sözleri not düşülmüştür. Bu not ya kitabı kopye eden tarafından yazma sırasında, yahut okuyanlar tarafından sonradan yazılmış olsa gerek. Hucesfe, farsçada, uğurlu, kutlu, mübarek manalarına gelir; hucesfe bad da kutlu olsun, uğurlu olsun demektir. Kitabın adını bu açıklamalara göre, bugün konuşulan dile kutlu bilgi, uğurlu bilgi diye çevirebiliriz.

Kutadgu Bilig Viyana nüshası tıpkıbasımının 10 uncu sayfasındaki:

Bayat atı birle sözüg başladım
Törütken, yikitken (ikitken), keçürken idim
"Bayat (Tanrının sıfat — isimlerinden biri) adı ile söze başladım; yaratan, eğiten (yetistiren), bağışlayan (affeden) Rabbin."

(Viyana nüshası, sayfa 10, satır 20)
besmele beyti ile başlar ve aynı basımın 185 inci sayfasındaki:

Tegür Savcımızka tömen ming selâm
Tuğu tört eşinké takı aytura

"Değdir (ilet, ulaştır) Savcımıza (Peygamberimize) onbin kere bin selâm; dostu dört arkadaşına (çihar yâr-ı güzîn) dahi (selâmlarımızı) yükselt."

(Viyana nüshası, Sayfa 185, satır 25)
dua beyti ile son bulur.

Kutadgu Bilig, bir ömür isteyen eserlerdendir; konusu, hacmi, onunla aramızdaki uzun zaman ayrımı göz önüne alınırsa bu söz mübalâgalı sayılamaz. Eserde geçen kelimelerin anlamı ve okunuşu üzerinde ilgililer arasında tükel bir anlaşmaya varılmış olduğunu da sanmıyoruz. Örneğin, Viyana tıpkı basımının 16 ıncı sayfasının 18 inci satırındaki şu beyit, üzerinde anlaşılamiyan parçalardan biri olarak göze çarpmaktadır.

Töretti, adırdı saçu yel oku kog

Angar berdi erdem, bilig, ök, ukug.

Bu beyit Viyana nüshasında Uygur alfabesiyle hiç tereddüde yer kalmıyacak kadar, açık, yukarıya geçirdiğimiz şekilde yazılıdır. Tıpkı basımın sözü geçen sayfasında 18 ve 19 uncu satırlar arasında birinci mısrağdaki son dört kelimenin farsça karşılıkları da — ama doğru ama yanlış — şöyle not edilmiştir: Ateş, bad (yel), âb (su), hâk (toprak). Bu mısrağı "Tanrı insanı ateş, yel, su ve topraktan yarattı" diye terceme edenler bulunduğu gibi mısrağın sonundaki heceleri "yanglukug" okuyup "insanı" diye terceme eden ve mısrağı "Tanrı insanı yarattı, seçkin kıldı" diye mânalandıranlar da vardır. Halbuki kanımıza göre bu kelimeleri, yel (ruh) ile onun "oku" yani eşi ve karşılığı olan bedene, ruh ile balçığa yormak mümkündür. Belki de Has Hacıp, burada insan demek olan yalnguk ile yel (ruh) ve kog (toprak) arasında etimolojik bir bağ kurmak, yahut doğrudan doğruya yalnguk kelimesini kullanmıyarak "Âdem" in yaratılışını dinsel naslara göre anlatmak istemiştir. Bu açıklamalara göre söz konusu olan beyit, bugün konuşulan dile "(Tanrı) yel (ruh) ile toprağı (Âdem'i, insanı) yarattı, saçıp ayırdı; ona erdem, bilgi, akıl ve idrak verdi" şeklinde dahi çevrilebilir.

Bu beyit Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında altıncı babın ilk beytidir; babın "Yalnguk oğlu ağırlığı bilig, uguş birle erdüğün ayur" şeklinde olan başlığında da kelime "yalnguk" diye geçmektedir. Fakat şurasını da not etmek gerekir ki Viyana nüshasının 20 inci sayfasında da buna benzer bir bap başlığı vardır ve kelime bunda Yalnguk diye yazılıdır. Aynı sayfanın 22 inci satırına ise keli me yangluk şeklinde geçmiştir.

Yanılmak insanın mayasında bulunduğu için yalnguk sözünün yanlış demek olan yangluk'tan geldiğini söyleyenlerin bulunduğu ve öteyandan kelimeyi kökünün anlamına göre "Âdem" in çıplak yaratılışına bağlamak ta mümkün olduğunu not ederek bu paragrafı kapatıyorum.

İDARE TARİHİ VE KUTADGU BİLİG:

İlk önce söyleyelim, Kutadgu Bilig bir hukuk kitabı değildir. Fakat toplumu bütün değerleriyle bize tanıtan ve onun sosyal yaşayışını bütün renkleriyle — bir projeksiyon filmi kadar net ve gerçek olarak — yansıtan bir eserdir. Bunda bir Orta Asya orta çağ Dev-

letin şeması çizilmektedir. İlig'i (beyi, hükümdarı) İl'i (Devleti) merkez idare kuruluşu, karabudunu, entelektüelleri ve zanaat sahipleri ile, inanışları, fazilete, doğruluğa ve adalete olan bağlılığı ile bütün bir toplum, Yusuf Hacıbin kalemiyle inceden inceye anlatılmıştır. Bu eser zamanının bir tablosudur. Bu tabloda islâmi inanışlardan renk almış eski Türk geleneklerini de seçebilirsiniz. Eserde kamların (şamaların), bile sözü geçmektedir. Toplumun tablosu okadar eksiksiz çizilmiştir ki dünyadan el etek çekmiş bir zâhidin tutumunun, Türkün gerçekçi hayat anlayışı ile nasıl karşılandığını da bu tabloda görürsünüz.

Başkenti Kâşgar olan Karahanlılar Devletinin başında bir kiral (İlig, Bey) vardır, Bu kiral somut adalettir. Viyana nüshasının 24 üncü sayfasındaki başlıkta İlig Kuntogdı'dan "bu adil türür" (bu adildir) diye bahsolunur.

Beyin nasıl olması gerektiği — yazılı olmayan bir anayasa maddesi gibi — gelenekle saptanmıştır. Ötügen'den esen rüzgârlarda bu gelenek kutsal bir yadigâr gibi uğuldamaktadır:

Nekü der işitgil Ötüken begi
Sinap sözlemiş sözni yetrü ögi:
Budunda begi artuk ödrüm gerek,
Könkül, til küni, kılık kötrüm gerek

"Tecrübesine aklını da katarak söylediği sözlerde, Ötüken beyi, dinle bak ne diyor: Mîletin başındaki beyin çok seçkin olması gerektir, Beyin gönlü ve dili doğru, davranışları (ahlâkı) yüksek olmalıdır.

(Viyana nüshası, Sayfa 75, satır 20-21)

İlig Gündoğru, görevinin önemini bilir; halkın mutluluğunun kendi tutumuna bağlı olduğu inancındadır:

Bu beglik olı ol künilik türür
Küni bolsa begler tiriklik bolur.
(Viyana nüshası, sayfa 42 satır 3)
Bu beglik küni bil künilik yolu
(Viyana nüshası, sayfa 43, satır 1)
Begi edgü bolsa budun barça tüz
Bolur kılık edgü, yorıkları öz.
(Fergana nüshası, sayfa 74, satır 12)
Küni egri kelse künilik küni

"Bu beyliğin temeli adalettir, beyler âdil o'sa (yurtta da) dirlik olur. Bil ki adalet (doğruluk yolu) beyliğin güneşidir. Beyi eyi olur sa halk da topluca eyi olur, ahlâkı eyi, gidiş ve davranışı öz olur. Doğru eğrilse (bey adalettten ayrılrsa) adalet günü (ceza günü, kı-

ARAŞTIRMALARI

yamet günü) geldi demektir."

Adalete bütün gönlü ile bağlanmış olan İlig Gündoğdu'nun bu konuda değişmez prensipleri vardır:

Künilik üzele kesenmen işig
Adırmas ma begsig ya kulsig kişig
(Viyana nüshası, sayfa 42, satır 22)
Kerek oglum erse kerek yat yaguk
Kerek yirkik erse keçikli konuk
Törüde ikikün manga bir sanı
Künidin atın bolmagay ol meni
(Viyana nüshası, sayfa 42, satır 30-31)

"Ben işleri adalet üzere keserim (hallederim); (bana işi düşenleri) beym's, kulmuş ayırmam. İster oğlum olsun, ister yabancım yahut yakınım olsun, ister yerli, ister geçici misafir olsun Törüde (kanun karşısında) ikisi de bana birdir. Kimse besî âdil bir hükümdardan başka (bir durumda) göremez."

Gündoğdu İlig, vezirlerine fikir danışmayı küçüklük saymaz. Veziri Ayıldolu, ölürken Beye bir "kumarı bitik" (yadigâr mektup, vasiyetname) göndermiş ve ona

Kişi nengi alma yana tökme kan
Bu iki yazuktın ölr çıksa can
(Viyana nüshası, sayfa 57, satır 16)

"Kimsen bir şeyini alma, kan dökme; ruhun ölümü bu iki günden olur." d'ye nasihatlar bile vermiştir.

Ayıldolunun ölümünden sonra vezir olan oğlu Ögdülmüş'e, bir gün İlig, beyler nasıl olmalıdır diye bir soru soruyor. Ögdülmüş duvarlamıştır. Beyin, yaptığı işin ne olduğunu bilmemesi mümkün müdür? Çekinerek cevap verir:

Bu beglik işin barça begler bilür.
(V. sayfa 74, satır 18)
Anasında togsa togar beglikin
Körür, öğrenür, iş bilür yeglikin
(V. sayfa 74, satır 19)
Kimi beg türetmek tilese Bayat
Berür aşnu kılık, yeng, uguş ök, kanat
(V. sayfa 74, satır 21)
Bu işni İlig mende yegrek bilür.
Atası beg erdi, özi beg türür.
(V. sayfa 74, satır 23)

"Bu beylik işini (ne olduğunu) bütün beyler bilir. (Bey) anasından doğarken bey olarak doğar, (sonra) görür, öğrenir, işlerin işe olanını anlar. Tanrı kimi bey yaratmak isterse ona önceden bey davranışı, kol, anlayış, akıl

ve kanat verir. (Bütün bunları) bu işi Kiral benden daha eyi bilmektedir; babası bey idi, kendi de beydir."

Bey bu cevabı yeter görmez. Evet, o işini çok eyi bilir; fakat beyin, yapılan bir işin dışarıdaki yankılarını da öğrenmesi lazımdır. Bir eserin eksiklerini görmek için ona uzaktan bakmak gerekir:

Bu iş kılguç er kılur öz işi
Mun erdem biligli körüglü kiş
Men iş kılguç men, sen iş körgüç
İşig körgüçidin bilür kılguç
(V. sayfa 74, satır 26-27)

"İşi yapan kimse kendi işini bilir ve yapar. (fakat) bu yapılan işin vasıfalarını (dışarıdan) bakanlar (daha eyi) görür. Ben iş yapıcıyım, sen (yaptıklarımı) görensın. İş yapanlar (bunun nasıl olduğunu) görenlerden öğrenirler."

Artık Ögdülmüş için emre uymaktan başka çare yoktur; düşüncelerini söyler:

Bey asil soydan gelmelidir; yiğit ve yürekli, anlayışlı ve bilgili olmalıdır. Apa Oğlunun (âdem oğlu) aslı birdir; onlara seçkinlik ve büyüklük veren bilgidir. Beylere çömertlik ve cıvanmertlik yakışır. Sonra beylik kutsal bir emanettir.

İduk ol bu beglik arıglık tiler
Arıglık bile lilde şaklık tiler.
(V. sayfa 75, satır 18)

"Beylik kutsaldır; temizlik ister, temizlikle beraber güvenlik (selâmet) de ister."

Düşmana boyun eğdiren, yurdunu eyi bekleyen beyler böyle temiz ve tedbirli olanlardır.

Karahanlılar Devletinde vezir bütün memurların başıdır. Vezir beyin eli ayağıdır. Beyin yükünü hafifleten odur.

Bey vezirini soylu, seçkin, bilgili, doğru, tok gözlü ve akıllı kimseler arasından seçmelidir.

Vezirin âdil, merhametli, yumuşak huylu, eyi görünüşlü, vefalı ve alçak gönüllü olması, hesap işlerinden anlaması da şarttır, böyle olmaz da bey, kötü insanları, yanına alırsa adının lekeliğini, memleket işlerinin çığından çıktığını ergeç görür.

Ulug iş bu işke er ödrüm gerek
Bütünlük bile kılık kötrüm gerek
(V. sayfa 79, satır 19)

(Gelecek sayıda sona erecek)

KESİK ÇAYIR BIÇILIR MI?

Yazan: Kâmil UĞURLU

Meram bağları, Meram çayıruları taniktir, böylesi yiğit her anaya kismet olmaz. İnadına mertti, inadına yiğit, inadına yağızdı.

Konya'nın valisi o yıl Meram'da otururdu hep. Meram o zamanlar da en saygıdeğer yeriydi şehrin, Mevlevî dedeleri Meram'daydı, çelebiler hepten Meram'daydı. Ve Vali paşanın yâveri, genç yâveri Meram'dan çok az inerdı Konyaya. Bütün oralar bu genç adamı, o da bütün oraları tanırdı, iyi tanırdı.

*

Yâver, fesini sola doğru devirdi. Güz demiydi. Serindi ama o yanıyordu. Korkmuyordu. Oysa Kocamış bir gece yollara düşmüştü "Dutlu"dan Meram'a doğru, akşam namazından sonra. Korkmuyordu.

"Sırtıma sepken yaşıyor."

"Yanuben yorgun gelirim"

demiş elin oğlu zamanında. Yâver işte bu hâl idi. Konya severdi bu delikanlıyı; O da Konya'yı. Ama Konya'dan daha çok sevdiği bir şey bir kişi, bir hatun kişi vardı. Meram'a ilk zamanlar sık gelirdi. Aslı Konya'lı değildi.

Sevdiceği bir Mevlevî çelebisinin kızıydı. Düşünün, Allah etmesin dile düşerlerse ötesi yoktu bu işin. Allah etmesin dile düşerlerse, Musalla mezarlığında selviler hüzzam makamından bir şarkıya başlayıverirlerdi. Allah etmesin, gençti. Konya'nın delikanlısı zaten pek hayır okumuyordu adının üstüne. Allah etmesindi. Ama yine de korkmuyordu işte.

Sevdiceği bir Mevlevî çelebisinin kızıydı. Gelirken — giderken birşeyler olmuştur. Birşeyler olmuştur çünkü. Loraslarından kalkan ebabil kuşları, kanatlarında "Günaydınlar" getirdilerdi bir gün. Ebabil kuşlarının gözleri kahverengiydi, sol ellerinin üstünde bir "Ben" vardı ebabil kuşlarının.

Bu gece onunla buluşacaktı. İlk buluşmaları değildi bu şüphesiz. Ama Meram'ın o ördekbaşı ve şili çayıruları o "incecik" çayıruları tanık olsun ki en mutlusuna gidiyordu buluşmalarının.

Yâver fesini sol yana devirdi ve bıyıklarını burdu. Eli — ayağı yanıyor gibiydi. Kerpiç duvarı aşmışa çalıştı. Ceketini tozlandı, aldırmadı, hemen şöyle silkiyerdi eliyle, ince çayırılar ayağına dolaştılar aldırmadı.

Çelebi kızı, Zerdalinin altına vardı. Gözleri apaydınlık, kahverengindeydi.

Yâver yanına gelince, otururverdi çayıruların üstüne. Yâver o cesaretsiz elleriyle çelebi kızın elini tutacak oldu, edemedi. Oturdu.

Konya pul pul dirildi gözbebeklerine. Yalnız Konya değil dünyalar onundu. Anasını hatırladı, bir zaman sonra, memleketini hatırladı, sonra kalkıp gitmek istedi, niye istedi bilmiem, gidemedi. Oturdu.

Derken efendim sekiz iklimden ipil ipil bir batı rüzgârının serenadı başladı. Kız konuşuyordu. Çelebi kızı, Derken efendim, Dere tarafında bir bülbülü vurdular, ne hacetti, kız konuşuyordu, yâver öldü öldü dirildi.

Konuşular. Kızın elleri yâverin ellerinde serindi. Uzun uzun konuşular. Aşk bu dost. Sevgiydi. Ne Konya vardı önlerinde, ne zerdal ağaçları, ne Meram, ne paşa, ne çayırılar ve ne de sekiz taraflarından sekiz karabınayla onları gözetleyen sekiz Konya uşağı.

Derken efendim, yâver "Haydi hoşça kalasız" diyecekti, diyemedi. Derken efendim sekiz karabına sekiz kurşun kustu yâverin suratına. Derken efendim, yâver "gidem" dedi, gidemedi. Önce sallandı sağ ayağının üzerinde üç kez. Sonra sağ yanına devrildi. Kıpırdamıyordu bile. Sekiz Konya delikanlısı için sanki hiçbirşey olmamıştı. Dere yöresine doğru "Konyalı" yı çağırarak yürüdüler.

Sabah yakındı. Çelebi kızı ölü sevgilinin üstüne eğildi. Öylece kaldı.

Gün ışığında ölü yâveri ve çelebi kızını "incecik" çayıruların üstünde buldular.

Paşa, valî paşa, yâverin anasına yanık künyesini gönderdi yarıntesi gün.

*

"İnce çayır biçilir mi"

Sular ayaz içilir mi"

Bana yardım vaz geç derler"

Yâr tat'olur geçilir mi"

Sonra arkasından, mezartaşı olsun gari-bin diye bu türküyü yakıverdiler. "İnce çayır biçilir mi?" Biçtiler bile.

"Aman ben yandım, paşam ben yandım Ellerin köyünde vuruldum kaldım"

EMMİ KIZI TÜRKÜSÜ

Derleyen: Gündüz ARTAN

Ben gidemem emmim kızı.

— Öküzünü kurtlar yesin,
Evleğini domuz sürsün,
Tohumunu kuşlar yesin
Bin gidelim emmim oğlu.

— Anan duyar, baban duyar,
Arkamızdan atlı koyar,
Gelen atlı cana kıyar
Ben gidemem emmim kızı.

— Anam duysun, babam duysun,
Arkamızdan atlı kolsun,
Gelen atlı benı vursun
Bin gidelim emmim oğlu.

— Evlerinin önu yonca,
Sular akar ince ince,
Bu askerlik bitmeyince
Ben gidemem emmim kızı.

— Evlerinin önu kuyu,
Kuyudan çekerler suyu,
Emmim oğlu eşşek soyu
Bin gidelim arap oğlu.

Emmisinin oğluna vurgun genç bir kızın onunla kaçmak için katlanacağı fedakârlıkları ve delikanlının sabır rüketen itirazlarını nükte-teli bir söyleyle sıralayan bu türküyü Gülner'in Gezende köyünde M. Emin Uluğ'dan dinledim.

— Evlerinin önu kaya,
Kayadan bakarlar aya,
Tarladaki doru taya
Bin gidelim emmim oğlu.

— Atım vardır, çulu yoktur,
Terkisinde yemi yoktur,
Boğazında gemi yoktur,
Ben gidemem emmim kızı.

— Önlüğümü çul yapayım,
Telli saçım gem yapayım,
Mercanımı yem yapayım,
Altınımı nal yapayım,
Bin gidelim emmim oğlu.

— Öküzüm koşulu kaldı,
Evleğim kesili kaldı,
Tohumum saçılı kaldı,

Yangısını anasına ve yâveri olduğu paşasına, Meram uruzgârları iletti.

"Elinizden, elinizden
Kurtulaydım d linizden
Yeşil başlı ördek olsam
Sular içmem gölünüzden"

Rivayet ederler ki, yâverin annesi tarafından yakılmıştı bu türkü. "Yeşil başlı" ile de mevlevilerin yeşil sikkeleri anlatılmak isteniyor der bazıları. Bir ölü anasının Konya'ya, Konya'lıya sitemi bu.

*

Türkünün söylenişinde iki ayrı varyant var. Birinci her iki mısradan sonra uzunca bir "es" (sus işareti) vuruluyor ve uzunca susuluyor. Bu susuk zamanda yine Hüseyin makamında bir uzun hava geçiliyor. Bu ekseriya Karacaoğlan'dan bir koşma oluyor. "Ki ise kilise canlı kilise" d'ye başlıyan en yaygın olanı. Sonra nakarat alınıyor ve hareket yeniden başlanıyor. Ölür şekilde "es" yapılmıy-
yor.

den başlanıyor. Ölür şekilde "es" yapılmıy-
yor.

Birinci şekli, Konya'nın iyi saz çalanlarından "Gödenin Hasan Hüseyin" denemiş ve koymuş. Bu susma ve hareketsizlik, daha sonra Yâverin ruhu için bir saygı duruşu olarak vasıflandırılmış. Sükutlar esnasında, bilhassa oturak âlemlerinde, ortada oynayan kadın hiç hareket etmiyor ve "sus" verildiği andaki figürü "es" sonuna kadar muhafaza ediyor. Eğer kazara bir hareket ederse, kadını derhal "alının ortasından" vuruyorlar. Bu eskidenmiş. Ama bazı dostlar şahit olmuşlar bunu, anlatıyorlar.

Bu türküler radyoda yanlış veriliyor ekseriya. Pek de acıip oluyor bāzan. Derliyenler yanlış derliyorlar.

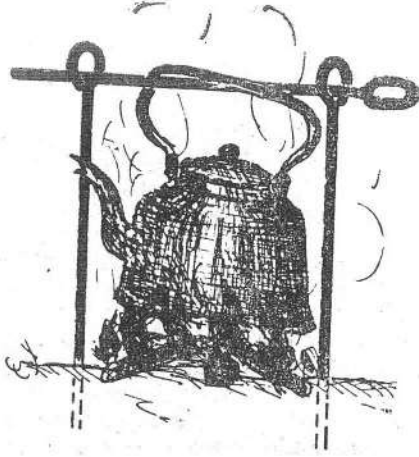
"İnce çayır"ın hikâyesi de böyle. Siz nasıl bilirdiniz bilmem ama, bana böyle anlatıldılar.

Selâmlar ederim.

KARS'TA KOTAN
IV

Yazan ve Çizen: Mürsel KÖSE

Aş gelmediği zamanlar çay yapılır. Çay yapmak için de, iki tane "s a m i" yi yeter aralıkla yere çıkarırlar (5). Arasında "y a b a n — t e z e ğ i" ile bir ocak yakarlar. Bir üçüncü samıyı, çaydanlığın da kulpundan geçmek üzere ve yere paralel olarak, diğer çakılı olan samıların deliklerinden geçirirler. Bu durumda çaydanlık kaynamaya terk edilir. (Şekil: 7) Kotana çıkanlar gerekli malzemele-
rini ufak bir sandıkta taşırlar. Bazı kimseler-
de, içerisinde bardaklar, tabak ve kaşık yer-
leri bölmeciklerle ayrılmış "m a r a n" deni-
len çekmeceler bulunur. Bunları kotanda ve kır
gezintilerinde kullanırlar.

Şekil: 7.

4) CUMA GÜNLERİ:

İnancını İslâm Dini'nden alan bir gele-
neğe göre, C u m a g ü n l e r i k o t a n
koşulmaz. O gün gerek hayvanlar ve

(5) Öküzler, araba veya herhangi bir va-
sıtaya "b o y u n d u r u k" ile koşullar. Bo-
yunduruğun iki başında da, birisi sabit, öteki
çıkartılıp, takılan iki "s a m i" vardır. Bunlar-
dan birincisine "i ç s a m i" ikincisine de
"d i ş s a m i" denir. Dış samılar, başları
yuvarlak kıvrılmış 16. lik demirler halindedir.

gerek insanlar için bir dinlenme, temizlenme
ve çeşitli ihtiyaçları giderme günüdür.

Halkın şöyle bir inancı da vardır: Derler
ki, "m a l ın (h a y v a n l a r ın, ö k ü z l e r i n)
g ö n l ü n d e o n t a n e d ü ğ ü m v a r m ı ş,
P e r ş e m b e a k ş a m ı o l u n c a, y a r ın
d i n l e n m e g ü n ü m d ü r d i y e b u n u n d ö k u z u n u a ç a r,
b i r i s i n i s a k l a m ı ş k i, n e o l u r n e o l m a z,
i n s a n o ğ l u m u k h e n n e t t i r, b a k a r s ı n
C u m a g ü n ü d e k o ş t u."

Cuma günleri kotan gözden geçirilir. Ö-
zellikle, devamlı olarak toprakla pençelesen
"k h o p" un ucu bir haftada epeyce kör-
lenir. Bu yüzden khop demirciye götürülerek,
yeniden dövürülüp "a ğ ı z v e r d i r i l i r"
Buna khop'u "z' o d l a t m a k" denir. Eğer
çok yıpranmışsa, "y e d e k k h o p" takı-
lır. Kotanın masrafı hep, kotan sahibine aittir.
Yine o gün öküzlerin boyunları yağlanır.
Nal atmış olanlara nal çaktırılır.

Mağal ve hodaklar ise, Perşembe akşa-
mı kotan açılır açılmaz evlerine gelirler. Yıka-
nır, çamaşır değiştirirler. Cuma günü de eğer
yakın ise şehir veya kasabaya inip gezerler.
Namaz kılanlar "C u m a N a m a z ı" kılar-
lar. Sonra meyve vb. alıp akşam üzeri ko-
tanlarının başına dönerler. Çok defa o akşam
bütün civar kotancılar bir araya gelerek,
t ü r k ü s ö y l e r, n a n a y d e r, o y n a y ı p
e ğ l e n i r l e r. Y a t m a z a m a n l a r ı g e l i n c e d a ğ ı -
r ı l ı r l a r. E r t e s i g ü n y e n i d e n i ş e b a ş l a r l a r.

5) — HORAVELLER: (6)

Ziraatte herk, gerçekten oldukça zor bir
iştir. İnsan için de hayvan için de bu böyledir.
Yorucu, ezici, usandırıcı ve bıktırıcıdır. Fakat:
"İ n s a n o ğ l u a r s ı z d ır" derler.

(6) Horavel kelimesinin etimolojik incele-
mesi için Sayın bilgin KIRZIOĞLU M. Fahret-
tin Bey'in, Türk Dili Dergisi'nde yayınladığı
Kars'a ait "H a l k E d e b i y a t ı D e y i m l e r i m i z"
başlıklı seri yazısına bakınız. (T. D. Mart 1962,, Ekim 1962 sayıları
karavel, horavel.)

ARAŞTIRMALARI

3225

Doğrudur. İnsanoğlu, kotan denilen bu güç
işte de, arsızlığın, veya eğlenip gülmenin yo-
lunu bulmuş. Ona kendisinden bir şeyler ek-
lemiş. Müzik katmış, mizah katmış. Türkü, söz,
edebiyat katmış. Bu ağır işe, bir çekicilik, bir
güzellik, bir tad vermiş. Şimdi belki de hiç
bilmeyen birisi kalkıp; canım efendim! bütün
bu saydıklarınızın burada işi ne diye sorabi-
lir. Ama yanılır. Halkın içinde bunların sızma-
dığı nere var ki?

Burada şunu da anmadan geçemiyecğim.
Eskiden Halkevleri'nin yayın organı olarak
çıkan ÜLKÜ dergilerinden birinde okuduğum
bir yazının başlığı şöyle idi: "Aş ık Ömer
Nereye? Halk Denen Hazineye
Do ğ r u !"

Aradan geçen yıllar bu başlığı benim ha-
fızamdan silemedi. Kaç bu kadar zaman geç-
se, silemeyecek de. O denli benimsemiş ki,
ne zaman köyün, halkın, folklorun yoluna düş-
sem; gönlüm bu başlığı okuya okuya gider.

"H a l k d e n e n h a z i n e", ne
güzel bir buluş, ne güzel bir deyiş bu. Şu da
var: Bu hazine ö ğ l e g i z l i — kapaklı, örtülü
— saklı değil. Açık. Cömert, gönlü bol. Git
gidebildiğin kadar. Döşür yettikçe gücün.
Sanma ki biter, tükenir. Bu hazineden ben de
şimdiye dek çok şeyler aldım. Şimdiden son-
ra da yine bir yandan döşürüp, bir yandan
da imkân buldukça işte böyle dağıtacağım.

Dönelim konumuza:

Kotanda hodakların öküzleri; incitmeden,
canlarını acıtmadan, sopa vurmada ve hep
bir ağızdan (koro halinde) türkü, söz ve ses
ile sürmelerine "h o r a v e l" denir.

Öküzlerin bir iki gün içerisinde buna alış-
tırıldıklarına, yukarıda işaret etmiştik.

Horavel, bir mısra, bir be-
yit, ya üç, dört, beş hatta
altı mısralık kıt'alar ha-
l i n d e, b a z a n d a u z u n c a b i r d e y i m y a h u t
tekerleme, sataşma olabilir. Ve şu şekilde
söylenir:

M a ğ a l b e c e r e b i l d i ğ i ö l ç ü d e, g ü z e l
bir makamlı, o anda aklına gelen ya da ge-
reken h o r a v e l i o k u m a y a b a ş -
l a r. Bu sırada hodaklar, mağal türküyü
okuyup bitirinceye dek, hafiften, ancak öküz-
lerin işitebileceği bir sesle: "ç e, ç e, ç e,
ç e" der ve her "ç e" dedikçe de, sürmek-
le görevli oldukları dört (iki boyun) öküzden
her birini, çubuğunun ucu ile "m o d o l l u-

y a r a k" (dörtterek) onları uyarırlar. Böyle-
ce öküzler de git gide hızlarını artırmağa
başlarlar.

Mağal horaveli bitirir bitirmez, hemen
arkasından d a h a yüksek bir sesle ekler,
"h o d e (s ö y l e) h o d a k h" ve
burada hafif bir "e s" geçerek nefesini top-
lar, sonra hodakların da katılması ile hep
beraber ve nefeslerinin yeterince, önce bir
uzun h o o o o o o o o o !.. ve sonra da üç
kısaca h o o o !.. h o o o !.. h o o o !.. diye
bağırırlar. Böylece onların ses sese katarak,
hep bir ağızdan seslenmeleri, dağı taşı inim
inim inleir. Bu "h o" çekme faslı biter bit-
mez, yine ya mağal ya da hodaklardan biri
(hangisi daha önce davranırsa) bağırır:

"D ö r d ü n e, d ö r d ü n e, V u r -
m ı y a n ın k h a l a s ı n ın a r d ı n -
a" ve yine arkasından bütün hodaklar bir-
likte hem çubukları ile öküzleri uyarır hem de
bağırırlar: "b o o o o o o v e y h a, b o o o -
o o v e y h a, b o o o o o v e y h a, b o o o o o v e y h a"
(dört defa) ve seslerini
keserler. Bu sırada tabii öküzler çok çabuk-
laşmış olurlar.

İşte ilk günlerde mağal, horaveli okuma-
ya başladı mı, ya da d ö r d ü n e, d ö r d ü n e
dedi mi, hodaklar öküzleri kıya-
sıya çubuklarlar. Canlarını yakarlar. O hale
gelir ki, iki — üç gün sonra mağal horaveli
okumaya başlar başlamaz, hayvanlar hızlan-
ırlar. Bu horaveli söyleye, söyleye, çok kez
kotanın sonlarına doğru, bütün hodakların
sesleri düşer kısılır.

Çok defa kotana yemek getirmek, hergi
görmek, tarlayı göstermek vb. için gelen kim-
seleri, hodaklar, "b i r h o r a v e l s ö y l e"
diye sıkıştırırlar. Eğer o söylemezse, bu
sefer hodaklar ona "d o k u n d u r a r a k
i l i ş e r e k" (takılarak) söylerler.

Şimdi örnek olarak bir tanesini ayrıntıları
ile belirtip, ötekilerin sadece sözleri ile yeti-
neceğiz.

(Mağal)

Heeeeeeeey.. hey hey.

Sürün gidelim başa

Kotan değmesin daşa.

Ho de hodak (es)

(hep beraber)

Hoooooooo.. hoo, hoo, hooo

(birisi tekrar)

Dördüne, dördüne.

Vurmanın khalasının ardına
(hep beraber)

Boooveyha, boooveyha, bocoveyha
boooveyha.

Genel olarak horavelin söyleniş şekli yukarıdaki gibidir. Sözleri için de sayısız örnekler vardır. Özellikle çok kez yerine, zamanına, ya da biçimine getirerek söylerler. Biz burada müstahcen olanlarından kaçınıp, mümkün olduğu kadar, birer örnek ile yetinelim.

Örneğin: Tarla bir yamaçtır. Yukarı doğru giderken:

Kotan gider yokuşa,
Ağ (AK) memeier tokuşa. (dokuşa)

Hava yağmurlu ve nemli olduğu zamanlarda:

Yağmur yağar yer yağ olur.
Gökte kuşlar serkhoş olur. (Yahut, bir hoş olur.)

Bazan gelinler, kızlar kırlara gezmeğe çıkarlar. Onları görünce:

Gelin dağda baş bağlar,
Çalma (YAZMA) yı kıygaç bağlar.

Akşamları kotana aş getireni uzaktan gördüler mi:

Akşam gelir, aş gelir,
Ala gözden yağ gelir.

Yahut kotanı gözönüne alıp, ayrıntılarının ödevine değinerek:

SEVIÇ keser, KHOP kaldırır,
KANAT vurup da yatırır.

Bazan iki ayrı kotan birbirine yakın düşerler mi, horavellerin şekli değişir. Majgallar olsun, hodaklılar olsun, başlarlar horavel ile birbirlerine sataşmaya. Zaten kotanın da, horavelin de asıl tadı o zaman çıkar.

Örneğin: Gece hangisi daha erken kalkıp kotanı koşarsa, hemen başlarlar ötekilere horavel ile takılmağa. (Şimdi diyelim ki, A ve B diye iki kotan var. A kotanı daha erken koşmuştur.)

A kotanının adamları kotanı koşar koşmaz, B kotanına iştirmek için hemen bir horavel okurlar:

Kızıl tuman ağ baldır,
Hodakh yatmış gel kaldır.

Burada alay ediyorlar. "Kızıl tuman, ağ baldır" diye, hodaklıların anaları kastediliyor. Demek istiyorlar ki, oğullarınız uyumuş kalmışlar, gelip de uyandırınız.

B kotanının elemanları bu horavelin sesine uyanırlar. Hemen kotanı koşmaya koyulurlar.

Ama bu arada A kotanından bir horavel daha yükselir:

Gökte yıldız sayılmaz.
Çiğ yumurta soyulmaz.
Biz bir baş gidip geldik,
Onlar yatmış aılmaz.

Gecenin karanlık sessizliği, A kotanının hodaklılarının koro halinde çektikleri "hooo" sesinin şadeti ile yitilince, B kotanının hodaklıları, kendilerine sataşıldığını anlamakta gecikmezler. Hırslarını biraz daha ileri gidererek dindirmeğe çalışırlar. A kotanındaki hodaklılardan, hangisinin güzel bir bacısı veya anası varsa, B kotanından horaveli okuyacak olan, önce bağırır ona: Ör. Rifat, Rifaaat! Ve sonra başlar horavelini okumağa:

Sabahın dar sesine,
Uyandım yar sesine.
Bacın (yahut anan) keklik, ben avcı,
Düşmüşüm ensesine.

A kotanının elemanları bunu işitince altta kalırlar mı?: Bu sefer Rifat bağırır, B kotanında güzel bacısı olan birine: Ör. Kâzım, Kâzımın!

Davarcığı yağladım,
Boş böğrüm bağladım.
Gettim sizin kapıya,
Yâr yâr diyip ağladım.

Ötekiler buna tekrar cevap verirler:

Mendilim kan kırmızı,
Ah o Mevlid'in kızı.
Beli dar saç uzun,
Kaşı da koç buynuzu.

İki taraf sermayelerini tüketip (pek tüketmez ya) usanıncaya dek bu böyle sürüp gider. Sonunda hem iş görülür, hem de günün nasıl geçtiğini farketmezler.

6) EĞLENCELER — ERIŞMELER
(ŞAKALAR, LÂTİFELER).

Yukarıda anlattığımız "horavel ile sataşma" dan başka, gelenek halini almış üç türlü "erişme — henek etme" (şakalaşma) daha vardır.

a — YAĞLIKARA :

Kotanda öğlen uykuları çok tatlı ve derin olur. Zaten yorgunluk var. Hava da temiz. Çalkılı ama yı yedikten sonra, araba veya ağaç altında, bir gölgeye başlarını sokabildiler mi tamâm. Sonra vakit gelince, evle öküzcüsü bunları uyandırıcaya dek, ak ile karayı seçer. Zor uyanırlar.

İşte biri diğerine yakın, iki kotanın ho-

daklıları, bu derin uykudan yararlanarak, birbirlerinin başına oyun açarlar.

Öteki hodaklılar öğleyin yatarken, berikiler yatmazlar. Tutar biraz çapıt parçasını iyice yakarlar. Onun siyah kalıntısını alıp bir parça mazot ile yağururlar. Bu olur "y a ğ l ı k a r a". Alır götürür derin uykuda bulunan öteki hodaklıların yüzlerine sürerek, onunla sakal, bıyık yaparlar.

Onlar uykuda iken, gerek uyku sersemliği ve gerek sineklerin verdiği rahatsızlıkla ellerini yüzlerine götürüp kaşınınca, bu yağlı karayı her taraflarına iyice bulaştırırlar. Sonra uyandıkları zaman, birbirlerine bakınca, başlarına geleni anlar, hem kızar, hem de kahla kahla gülerler.

"Y a ğ l ı k a r a" baskınına uğramış hodaklıların hemen yıkanmalarına majgal izin vermez. Ancak bir kere toprakla yüzlerini ovarlar. Toprak mazotun yağını alır, siyahlık olduğu gibi kalır. Fazla "u y k u c u l" oluşlarının bir cezası olarak, o akşam kotan açılıncaya dek böylece sürerler öküzlük. Gelen, geçen, gören üstlerine güler. Bilmem bizim taraflarda halk arasında çok söylenen "y ü z ü n k a r a o l s u n", "y ü z ü m ü z ü k a r a e t m e" deyimlerinin bununla bir ilgisi var mı?

b — KHOP — BİLEVISİ:

Yukarıda değinmiştik. Kotanın khop'u körlenince, Cuma'dan Cuma'ya demirciye götürülüp "Z o d l a t t ı r ı l ı r" (döğdürülür).

Kotana ilk defa hodaklılığa gelmiş olan çocuklar, bunu bilmezler. Bu yüzden çok defa usta arkadaşlarının "k h h o p — b i l e v i s i" oyununa gelirler.

Kotana başlar, bir kaç gün sürerler. Bir dinlenme sırasında, ya hodaklılardan bir, ya da majgal, biçimine getirip, ortaya bir söz atar: "y a h u u ş a k l a r (çocuklar), bizim khop korlandı (körlendi) kotan iyi işlemiyor: ne etsek? acep kimde khop bilevisi var?" diye sorar. Birisi der, felângilin kotanda var, öteki der, felângilin kotanda. Bu arada o acemi hodağın, böyle bir şeyden haberi var mı, yok mu, çıkar meydana. Bilmediği anlaşıncaya:

Artık insaflarına kalmıştır. Hemen o çocuğu, uzak veya yakındaki bir kotana yollarlar. Majgal der ki: "g i t f e l â n k o t a n ı n m a j g a l ı n a, b e n d e n y a n a

s e l â m s ö y l e d e k i; b i r s i z i n k h o p b i l e v i s i n i v e r i n, b i z i m k h o p ' u b i l e v l i y i p g e n e g e t i r e l i m."

Çocuk gidip öteki majgala haberi saf saf iletir. Onlar içlerinden güler; fakat, açığa vermezler. Majgal, "h a y h a y" der, "y a l n ı z, b u a k ş a m b i z d e b i l e v l i y e d e ğ i z. S e n y a r ı n g e l g ö f ü r, o n d a n s o n r a d a h e p s i z d e k a l s ı n, o l m a z m ı ?" Çocuk döner gelir; durumu kendi majgalına anlatır. O da "peki" der.

Öteki kotan akşam açılır açılmaz, hodaklılar etrafa yayılarak, güzel bir "s a l" (yassı, düzgün) — t a ş bulurlar. Taşın büyüklüğü bakımından iş, bu sefer, bunların insafına kalmıştır. Gerekirse, şurasını burasını kırmak suretiyle, taşta biraz şekil de verirler. Gerçekten bilevi h'ssi uyandırır diye de üzerine biraz mazot sürüp, onu taşta iyice yedirirler.

Ertesi gün acemi hodakh geldiğinde, verirler Allahın taşını çocuğun sırtına, o da alıp gider. Kendi kotanına gelince, gerçek çıkar meydana, ama ne fayda!

c — BAĞLAMA :

Bir de bu kotanın hodaklıları gider, uyku esnasında, ince ipliklerle, öteki kotanın majgal ve hodaklılarını, şuralarından, buralarından birbirlerine ya da araba veya taşlara bağlarlar. Yine uyandıkları zaman başlarına geleni anırlar.

7) — KOTANIN ACILIŞI :

Herkesin hakkı sürüldükten sonra, kotana son verilir. Buna "K o t a n ı a ç m a k" denir.

Son gün akşam kotan açılınca, çok defa o gece de kirda geçirilir. Ertesi gün hodaklılar etrafa yayılarak bol bol çiçek toplarlar. Sonra öküzlükleri aynı sıra ile arabaya koşar. Toplamış oldukları çiçeklerle, öküzlüklerin başlarını bezeler, deste deste iplere bağlayarak, sırtlarından vb. yerlerden sarkıtırlar. Öndeki öküzlüklerin boyunduruğuna ayrıca bir bayrak asarlar. Kotan, yatak, yorgan vb. eşyalarını arabaya yüklerler. Majgal arabaya biner,

Hodaklılar yine öküzlerin boyunlarındaki yerlerini alırlar.

Türküler, horaveller söyliyerek, ayrıca köye yaklaşıncı ve köyün içerisinden geçince silah patlatarak, doğruca kolan sahibinin kapısına gelirler.

Orada yemek hazırlanmıştır. Son olarak topluca yemek yerler. Sonra kalkıp herkes öküzünü, boyunduruğunu, zencirini vb. eşyalarını ayırır. Birbirleri ile helâllaşırlar. "Hergî kurtardık, Allah sağlıkla ekmemizi de nasip etsin" yollu dileklerle, herkes evine çekilir.

Bundan sonra artık "ot biçimi" gelmiştir. Halk biçime çıkar. Ot biçimini de ayrı bir yazıda inceliyeceğiz.

E — GOŞGOZ :

Kolan diyince akla gelen şeylerden birisi de "goşgoz" (koç — koz = koç — cevizi) dur. Burada ona da değinmemiş edemeyiz.

Goşgoz belki de patates familyasından olup, bir bitkinin köklerinde meydana gelen, yer — fıstığı gibi ve ondan biraz büyük yumrulardır. (Şekil: 8.)

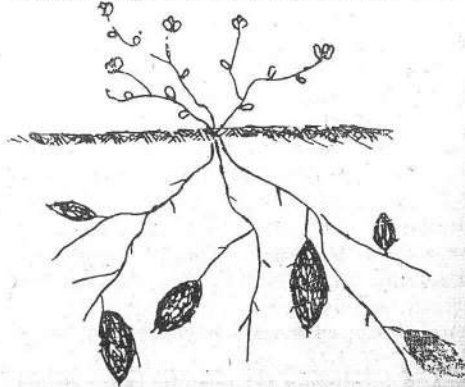
Burada goşgozun bir çok özellikleri hakkında bilgi verebilsem de, Lezzetini tarif edebileceğimi pek sanmıyorum.

En çok, kestane büyüklüğünde olur. Şekli uzunca, ortası şişkin, iki uçlara doğru sivrilir. Kabuğu, kırmızı turp ya da şalgam kabuğu kıvamındadır. Soyulduğu zaman içerisi sü-

beyaz. Gevrek ve lezzetli; taze Değirmendere fındığından daha lezzetlidir dersem, sanmam ki, mübalağa olsun. Kabuğu kolaylıkla soyulup yenilir.

Hodaklıların ana, bacı ve diğer kardeşleri, arkadaşları, habire onlardan "goşgoz" isterler. Hodaklılar da, eğer iradelerine hakim olup, yemezlerse, topladıkları goşgozları, Cuma'dan Cuma'ya götürüp, yakınlarına hediye ederler. Goşgoz, tadına doyum olmayan ve insanlar tarafından çok sevilen bir varlıktır. Yalnız şu var ki, tabiatı onu toprağın çok derinliklerine gömmüştür. Öyle kürek ya da kazma ile çıkarmak çok güçtür. Onu ancak, kolan çıkarabilir. Bu yüzden, kolanla beraber aklagelir.

Goşgoz "k h a m" (hiç ekilmemiş) yerlerde olmaz. Ancak bazı haroslarda rastlanır. Yani az bulunur. Kolanlılar onu "p u r" (yaprak) larından ve çiçeklerinden tanırlar. Çiçekleri ufak ve çok tatlı pembe renge sahiptirler. Yaprakları da biraz "P i r p i r i m" (semizotu) yaprağına benzer, ama seyrektir, onun gibi sık değil. Hodaklılar nerede goşgoz — çiçeği var, bellerler. Kolan oraya yaklaşıncı dikkat kesilirler. Orayı geçer geçmez, öküzün boynundan atlar, toprağa üşüşürerek toplamağa başlarlar. Tabii en kârlı çıkan da kharazan hodağı olur, çünkü kolan en yakın olan odur. Bu yağmada horik hodağına pek bir şey düşmez. S O N

Şekil. 8. Gosgoz

Derlemeler:

FENER KÖYÜ FOLKLORU

Yazan: Nedim ORTA

Fener, Silivri'nin şirin bir köyüdür. Büyüğe bir tepenin üç yanını sarar. Köy sakinleri halden anlayan kişiler. Yalnız köyde göze hoş görünmeyen kahveler çoktur. İş vakti dolu denecek kadar kalabalık olur.

KÖY MANİLERİ:

Mani maniye açar

Mani bilmeyen kaçar

Gel mani söyleşelim

Hangimiz üste çıkar.

Manici başı mısın;

Cevahir taşı mısın?

Yazsam mektup yollasam

Cebinde taşır mısın?

Ayva dalı gül dalı

Yere yatmış bir dalı

Ya Muhammed ya Ali

Kavuştur iki yârı.

Sarı pabuç toz eder

Oğlanla kız söz eder

Oğlanda yok kabahat

Ne ederse kız eder.

İşarın ardı pıtrak

Sen gül olsan ben yaprak

İkimiz bile yatsak

Düşman gözüne toprak.

Entarimin cimcimi

Bilemedim incimi

Nerelerde gezersin

Gönlümün güvercini.

Yar inice inice

Kaşık saldım pirince

Bir incecik ter döktüm

Yâr koynuma girince.

Mavi düğme mor düğme

Nasıl girdin gönlüme

Sen gireli gönlüme

Kan damlar yüreğime

Karanfil katmer oldu

Ayrılık yeter oldu

Bu seferki ayrılık

Ölümden beter oldu.

Ekin ektim tümseğe

Biçtirmedim kimseye

Kaç yıldır sevda çektim

Biçtirmedim kimseye.

DÜĞÜNLER:

Önce kız istenir. Kız tarafı verici olur.

sa söz kesilir. Oğlan evi kız evine, kız evi oğlan evine bohça gönderir. Bir müddet sonra nişan olur. Eskiden nişan yüzükleri kız ve oğlan birbirini görmeden takılır ve nişanlı sayılırlarmış. Şimdi durum değişik olup nişan eğlenceli geçer ve nişanlanacak gençler yanyana otururlar. Eskiden düğüne bir hafta varken hazırlık başlanmış ve civar köylere, komşulara davetiye gönderilmiş. Davetiye alanlar belli bir yerde toplanıp düğün sahibine yardım olmak üzere her davetli gönlünden ne koparsa para verir, bu parayı davetmen bir zarfta toplar, sonra davul toplanma yerinden davetlileri alır ve düğün evine getirir. Düğün üç gün üç gece devam eder, içki, yemek ve eğlenceli geçmiştir. Son üçüncü gün gelin alıcılar arabaya koşup gelin almayı giderlermiş, arabalar tüm bayraklı olarak. O gün at yarışları ve pehlivan güreşleri yapılmış. Gelin alınırken yapılan yarışta birinci gelen yastık, ikinci lâmba, üçüncü mendil alır. Lâmba ve yastık damada verilir ve damat bunları sevinçle almış. Gelin gelirken toprak bastı parası için köy delikanlıları alayın önünü keşer, bahşis alırlarmış. Alay köye girerken silah atılır, gelin damat evine getirilir ve damat vaadde bulunur ve damat gelini al. maya gelince gelin maz eder, bunun üzerine koltuk olurmuş. Gelin ve damat halkı selâmlıyarak odaya girerler. Damat gene dışarı çıkar, bayraktarın elindeki bayrağı selâmlar ve üç kez öper. Bayraktarın elini de öperek bahşis verir ve bayrağı teslim alıp toplar ve eve doğru çıkar. Damadın yakın arkadaşları âdet üzere damadın sırtına haydi hayırlısı der kabilinden vurmak için peşinden koşarlarmış. Damat kapama mevlût okunduktan sonra tek bir getirilerek yapılır. Sabahı ana ve babanın eli öpülür. Şimdi durum çok değişiktir. Eski âdet ve geleneklerden pek azı kalmıştır. Çünkü köy, kasaba ile temasını arttırmıştır.

EĞLENCELER:

Bayramlarda kızlar karşılıklı birbirlerine mani atarlar. Delikanlılar kır ve bahçelerde eğlenceler yaparlar. (Köy manileri

BİLMECELER

Derleyen: Osman SAYGI

Kırmızı cübbesi var
Siyah takkesi var
Uzunur boyu
Kalabalıktır soyu: KIBRİT
— 2 —
Çarşıdan aldım Fatmayı
Alnına çatım çatmayı
Kız annenden mi öğrendin
Böyle göbek atmayı: KÖRÜK
— 3 —
Set set ayaklı
Setren bıyıklı
Bülbül ötüşlü
Kıyamet kopuşlu: HOROZ
— 4 —
Yürür yürür iz etmez
Hızlı gitse toz etmez: GEMİ
— 5 —
Bir atım var mihriban
Göğsü suda her zaman
Arpa saman istemez
Gece gündüz kişnemez: KAYIK
— 6 —
Ayakları su içer
Gelen üstünden geçer: KÖPRÜ

başta yazılmıştır.)

BİLMECELER: 1) Ambar altında Musa eli - ayağı kısa bir gün olur görürsün güle - güle ölürsün. (Kaplumbağa)

İNANIŞLAR: 1) Kırdan bir yılan görüp veya öldürüp yüz yıkanmadan sağmal hayvanın yanına gidilmez ve ayran içilmez. (Hayvana nazar değeceğine inanılır.)

2) Hıdırellezde üç defa ateşten atlanır; bu baş ağrısına iyi gelir.

3) Ayın aşağı doğru bakması yağmur yağacağına delâlet eder.

4) Yağmur yağarken güneş açarsa o yılın mahsulü balsıra hastalığına tutulur.

5) Köpeklerin uluyuşunda ev sahibinin veya herhangi bir kimsenin zarara (mal-can) uğrayacağına inanılır. Köpeğe: "Başını ye" diye bağırılır.

NOT: Bu derleme Fener köyünden yaşlı bir kadının sohbetinden yapıldı. Düşünlerde eski gelenek ve âdetlerin bir kaçını görmek yazıyı hazırlamamızda ılgık tuttu bize.

— 7 —
Kırmızı ineği
Ahıra koyarken
Kuyruğu elimde kaldı: KIRAZ
— 8 —
Uzun uzun kuzular
Onu bir ot buzalar: SALATALIK
— 9 —
Dam altında teke bağlı
Kuyruğu köke bağlı: KABAK
— 10 —
Sunam telli gümüşdür Al yakana iştir.
Benim sana dediğim
Bir yapraksız yemiştir: MANTAR
— 11 —
Gümüş gibidir gömleği
Sevindirir çömleği: SOĞAN
— 12 —
Karşıdan gelir araplar
Ayağında siyah çoraplar
Yanlarına gitmeyin
Sonra sizi hırpalar: ARI
— 13 —
Ak kutu kapağı İç dolulu yapağı: KOZA
— 14 —

Dört tatar
Bir kuyuya taş atar: İNEK MEMESİ
— 15 —

Masal masal maltı masal
Oturmuş bakla satar
Baklanın kilosuna kaç dedim
Çömelmiş yüzüne bakar: KAPLUMBAĞA
— 16 —

Yesille başladım Beyazla işledim
Kırmızıyla bitirdim
Bütün dünyaya yitirdim: KIRAZ
— 17 —

Bardağı devirdim
Kocadağı çevirdim: DEĞİRMEN
— 18 —

Dışı kadın İç odun: İĞDE
— 19 —

Gökte uçar Konadı yok:
Şekere benzer Tadı yok: KAR

Yukarıdaki bilmece Eskişehir — Mihalicci ilçesinin (Kayı) kövü öğrencim Fatma İnal ve aynı kazanın (Kovunağı) ında Talebem Yaşar Çınar 'dan alınmıştır.

ESKİ EYÜP SULTAN

Yazan: Münevver ALP

İstanbul'un fethine manevî ve ruhanî büyük yardımı olan Hazreti Halid'in türbe ve camii'nin bulunduğu civar ve semti, İstanbul halkı, kutsal bir gözle görür, Eyüp Sultan Türbesini ziyaret etmeyecek dahi olsa Eyüp Sultan'ın toprağına abdesisiz basmaktan korkar, çekinirdi.

Eyüp Sultan muhiti, İstanbul 'lular için yarı Mekke idi. Türbe-i Şerifi de yarı Kâbe gibi ziyaret ederlerdi.

Türbe-i Şerifin içindeki kuyuya zemzem kuyusu derler, Mekke'deki zemzem kuyusuna düşen bir kısım zemzemin, Hazreti Halid'in türbesindeki zemzem kuyusundan çıktığını rivayet ederlerdi.

Evlerinde hacıların Mekke'den getirdikleri zemzemden bulunmayanlar, ölüm haline gelmiş hastaları için Eyüp Sultan Türbesinden zemzem getirerek hastanın ağzına damlatırlardı.

Yalnız İstanbul'dan giden hacılar değil; Anadolu'dan, Rumeli'den, Buhara'dan, Türkistan'dan Hicaz'a gitmek üzere İstanbul'a gelen bütün hacı adayları mutlak surette Eyüp Sultan'ı ziyaret etmeden yola çıkmazlardı.

Taşraya tayin edilen veya sılasına giden her yolcu mutlaka Türbe-i Şerifi ziyaret ederek Hacet penceresinin önünde dua eder ve selâmet dilerlerdi.

Sünnet olmazdan evvel çocuklara sabır selâmet dilemek, evlât acısı ile yanan anneler acılarını teskin edecek sabırlar ihşan buyurması için Eyüp Sultan Türbesini ziyaret etmeyi şart bilirdi.

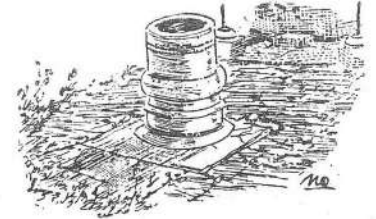
Kismeti çıkmayan kızların başlarına bağlamak için Yemeniler, okumayı sökemiye, geç konuşan. yürümesi geç kalan, çocuklara yedirilmek üzere çıkarın çıkarın üzüm, peynir şekerleri, çocukları yaşamayan hâmile annelerin doğacak yavrularının başına giydirecekleri takkeler, daha buna benzer birçok hastalara, hastalıklara sifa, gönüllerde gizli dileklerin hasıl olması için getirilen bir yığın eşya, cuma günleri selâdan evvel Eyüp Sultan Camii minarelerinde selâ verecek olan müezzinlere rica ile verilir.

Müezzinler selâ vermeğe minarelere çıkarken aralarında taksim ettikleri bu eşyaları da beraber çıkarırlar, selâ verirken minare-

lerden sallarlardı.

Verilen selâyı derin bir huşû içinde dinleyen Hacet Penceresi önünde yalvaran dilek sahiplerine müezzinler eşyaları teker teker iade ederlerdi. Müezzinlerin bu hizmetine karşılık dilek sahipleri keselerinin ve gönüllerinin vergisine göre bir miktar akçe hediye ederlerdi.

Müezzinler büyük bir tok gözlülükle verilen paranın azlığına çokluğuna bakmazlar: "— Allah dileğinizi hasıl etsin. Allah binbin bereket versin" duası ile aldıkları parayı, bakmadan ceplerine atarlardı.

Eyüp'te bulunan Niyet Kuyusu

Her cuma bilhassa arabî aylarının ilk cuma günleri Eyüp Sultan camii bir mahşer halini alırdı. Bütün İstanbul halkının Eyüp Sultan'a dökmüş olduğu sanılırdı.

Halk, cuma namazını Eyüp Sultan camiinde kılmak için İstanbul'un en uzak semtlerinden atlarla, arabalarla deniz aşırı olan Üsküdar, Boğaziçi'den pazar kayıkları ile sel gibi akardı.

Gerek Cami, gerek iç ve dış avlular öylesine bir insan seli haline gelirdi ki, iğne atılsa yere düşmezdi.

O zamanlar Eyüp Sultan'da hatta Ayvan-saray'a kadar olan civarında meyhane, kumar oynanan kahvehane, orta oyunu mahalli yoktu. Açılması da yasaktı. Hatta Ramazan geceleri Karagöz oynatan, meddâh konuşturan saz çaldıran, semâi okutan kahvelerin bile açılması yasaktı.

Dediğim'z gibi İstanbul halkı için Eyüp Sultan yarı Kâbe idi. O zamanların padişahları da tahta çıkışlarının kırkinci günü Eyüp Sultan Türbesini ziyarete gelir, Konya'dan davet edilen Hazret-i Mevlâna torunlarından

Celebi Efendi eliyle padişah kılıç kuşalırdı.

O zamanlar İstanbul'lularca Eyüp Sultan'ın meşhur sayılan pek çok matahları vardı: Eyüp Kebabı, Eyüp kaymağı, Eyüp oyuncacı, Eyüp kuş lokumu, Eyüp Hacı lokumu, reçellik gülleri ve can erikleriyle meşhur Eyüp bostanları, fulya tarlaları, lâle ve sümbül bahçeleri, hanımların içinde ferace ve yaşmaklarını çıkararak kebab ve kaymak yedikleri meşhur türbe bahçesi, en girift yazıları hâk eden mezar taşçıları vardı. Bütün bu saydığımız meşhur matahları yanında en meşhuru olan dilencileri idi.

Bu dilenciler bildiğimiz gibi eli ayağı sakat, amâ, avuç açan, arkasında kocaman bir ekmek torbası, elinde sopası ile kapı kapı dolaşarak dilenen, geceleri işkenbe çorbacılarına ekmek satan, önüne bir yaygı yayarak sabahın akşamı kadar köprü başlarında, köşe başlarında toprağın üstüne bağdaş kurup oturan sadaka bekliyen dilencilerden değildi.

İstanbul sokaklarını alay alay dolduran dilencilere hiç benzemezlerdi.

Bunların erkeklerinin üstleri başları oldukça yeni, kadınlarının arkalarında siyah yeldirme, başlarında beyaz baş örtüsü, ayaklarında yeni papuç bulunurdu. Hepsisi de güçlü kuvvetli idi. Bir arada, toptan kavgâ ede ede, döğüşe döğüşe dilenirlerdi. Mezar başlarında dağıtılan iskât paralarını, sadakaları, kurbanhanede kesilen adak kurbanlarının etlerini doymak bilmez bir aç gözlülükle, arsızlık ve yirtilıklarla paylaşırlardı.

Dilenci kadınlar, dilenci erkeklerin sakallarından tutarak çekerler, erkekler de onlara yumruk atarlardı. Mezarlığı, kurbanhaneyi bir savaş meydanı haline getirirlerdi.

Vükelâdan, vüzerâdan, ülemadan vefat edenler, ya Eyüp Sultan'a defn edilmeleri için vasiyet etmiş, yahut ta hayatlarında kendi mezarlarını alıp aile makberesi haline getirmiş olanların cenazeleri Eyüp Sultan'a getirildiği zaman, bu azılı dilenciler hemen mezar başında tabur halinde mevki alırlardı. Mezar başını tutmak için aralarında olmadık rezalet çıkarırlar, birbirlerinin başını gözünü yararlardı. Bu itiş kakış sırasında kavgalar o kadar şiddetlenirdi ki, verilen telkinler, okunan Kur'an'lar işitilmez hâle gelirdi.

Sadakaları kapışan dilenciler hariceten gelen cenazeye Kuran okuyan hocaları bile korkutur, geri çevirirlerdi.

Arsız, çapulcu insanları: "— Tıpkı Eyüp dilencisi" gibi, diye misal gösterirlerdi.

Eyüp Sultan'ın kurbanhanesine günde ortalama 50—60 adak kurbanı getirilirdi. Kurbanhanenin gedikli kesicileri vardı. Kurban sahibinden aldığı para mukabilinde kurbanları keser, yüzer, istenilen boyda parçalarlardı. Kurbanhanenin kapısında birbirlerinin yerlerini kapmak için döğüşen dilencilere, kurban sahibi etleri eli ile dağıtırdı. Dilenciler günde 50—60 kere aldıkları bu koca koca et parçalarını evlerine götürüp kavurma yapacak olsalar küpler almazdı. Ama, dilenciler, küplerini kavurma ile değil, para ile doldurmak için uğraşırlardı.

Bu et parçalarını kaptıkları gibi soluğu kebabçı dükkânlarının mezarlık içindeki arka kapılarında alırlardı.

Kebabçılar da, dilencilerden, bu etleri kasaplardan alacağı etin yarı pahasına aldıklarından kendilerini kârlı sayarlardı. İşte o zamanlar Eyüp Sultan'ın meşhur kebabı da bu adak kurbanlarından yapılırdı.

Kurbanın sakatlarını sakatçılara, derilerini de şimdi Feshane fabrikasının olduğu sahilde pis kokusu ile civarına yaklaşmayan Debbağhaneye satarlardı.

Eyüp Sultan'ın dilencileri çok ve meşhur olmakla beraber Eyüp Sultan'da bir çok ülema ve zâdegân konakları asil ve kibar ailelerin evleri vardı. Bilhassa her semtinde ve sokakta bir veya iki tane meşhur tarikatlerin büyük dergâhları vardı.

Cuma namazına, diğer günlerde Türbe-i Şerife ziyarete gelenler kebabçı dükkânlarının önünden geçerlerdi. Kebabçıların ateşleri sokak üstüne olduğundan ziyarete gelen kadın, erkek, çocuk cami avlusuna girinceye kadar kebab dumanları arasından geçmek zorunda idi.

Tok dahi olsalar canları ceker, ziyaret dönüşü mutlaka bir kebabçı dükkânına girer, kebab yerlerdi. Kebab konulan yoğurtlar da kebabçı dükkânlarının karşısındaki kaymakçı dükkânlarında yapılan yoğurtlardı. İstanbul'un en meşhur yoğurt ve kaymağı bu dükkânlarda yapılırdı. Sokak üstüne olan mermer tezaâhlar üzerinde lenge doluları, lüle kaymakları her acecenin gözünü alırdı.

Kebabçı dükkânından çıkan müşteriler:

"— Oldu olacak bir de ağızımı tatlılıyayım", diyerek, kaymakçı dükkânına girerdi.

Üstüne bolca toz şekeri ekilmiş, sütle ısıtılmış bir tabak kaymak yerlerdi.

Eğer mevsim ilkbaharsa, yol kenarlarında kocakoca sepeitlerde ortalara kırmızı lâleler konmuş bilek kalınlığındaki fulya ve sümbül demetleri satılırdı. Sokakları dolduran fulya kokularına dayanamayanlar bir demet fulya, bir demet sümbül almadan geçemezlerdi.

Oyuncakçılar çarşısından geçerken annelerinin veya babalarının yanında giden çocuklar da oyuncakları görünce asılırlar, ille bir oyuncak isterlerdi. Çocukların istekleri de yerine getirilir, birer oyuncak alınırdı.

Türbe-i Şerifi ziyarete gelen hanımlar da sokakları kaplıyan kebab dumanları arasından geçerlerdi. Ama canları ne kadar çekmiş olsa, hatta içlerinde hamile olupta çocuğunu düşürmek tehlikesi olsa bile erkekler gibi kebabçı dükkânına girip kebab yiyemezlerdi.

O zamanlar bunun çaresini düşünen bir ihtiyaç türbedar kaymakçı dükkânlarının sırasında demirkapılı, içine dört beş ayak merdivenle inilir içinde açık kapılı birçok aile mezarı bulunan ulu selvi ve çınar ağaçları ile gölgeli, dört tarafı kale duvarları gibi kapalı, çukur ve kasvetli bir mezarlığı "TÜRBE BAHÇESİ" ismi ile hanımlara açmıştı. Bu zengin bir aileye mahsus olan kabristanın türbedarı buraya getirdiği bir yaşlı, iki genç hanıma vazife vermiş, yaşlı hanımı kapının arkasına bir kulübe yaparak içine oturtmuş. Duvar dibine yaptırdığı koca bir salaşın duvarlarına koca — koca temel çivileri çaktırmış, içine boy boy kaba hasırlar yığmıştı. Genç hanımlardan birini salaşın kapısına dikmiş, hanımların sırtından aldığı feraceleri çivilere asmağa, diğer genç hanımı da türbe bahçesine, gelen hanımların altına hasır vermeğe memur etmişti.

Çınar ağaçlarına kuvvetli iplerle salıncaklar kurmuştu. Hanımlar kapıyı çalınca yaşlı hanım kapıyı açar, gelen hanımlardan hanım başına 10 para, çocuklardan 5 para hesabı ile duhuliyeler alırdı. Duhuliyeyi veren hanımlar 4—5 ayak merdivenden inince, vazifeli genç hanım onları salasa getirir. Hanımlar yaşmaklarını açar, feracelerini çıkarır, vazifeli hanım onları salaşın çivisine asardı. Muhafaza ücreti olarak aile başına 20 para verilirdi.

Diğer genç hanım da misafirlere hasır verirdi. Kalabalık ailelere verilen hasırlar 40

para, orta boyılar 30 para, 3—4 kişilik küçük hasırlara da 20 para kira alınırdı.

Mezarlar arasına yayılan bu hasırlar, üzerine başları yaşmaksız, sırtları feracesiz, serbestce, düğünde imişler gibi ferah fehur otururdu. Genç hanımlar, genç kızlar salıncakta kolan vururlardı.

Kızlarını, gelinlerini, torunlarını bahçeye sokup duhuliyelerini verdikten sonra büyük anneler tekrar sokağa çıkar, kaç kişi iseler okadar kebab, kaymak ısmarlar, kebabçı ve kaymakçı çıraklarının ellerindeki tepsileriyle, türbe bahçesine gelirlerdi.

Böylece her aile hasırın üstüne toplanır, kebab ve kaymaklarını yerlerdi.

Bu türbe bahçesine İstanbul'un her semtinden Türbe-i Şerife ziyarete gelen hanımlar kebab ve kaymak yemek için girerler, fakat yaşmaksız, feracesiz oldukları için birbirlerinin elbiselerini, hotozlarını, elmaslarını doya-doya seyredirler. Salıncaklarda sallanır, gü-lüşür, eğlenirlerdi.

Bu kasvetli yaban kerevizleri ile dolu mezarlık bahçesi, onlara çiçekler arasında hasbahçede yahut deniz kenarında imişler gibi bir hava yaratırdı.

Bazı günler türbe bahçesinin kapısı önüne bir veya iki saray arabası gelirdi. Türbe-i Şerifi ziyarete gelmiş sultan efendilerle hanım sultanların içeri girdiği görülürdü. Harem ağaları, sultan efendileri ve hanım sultanları içeri sokarlar, fakat kendileri içeri alınmazlardı. Sultanlar, iki kişi de, üç kişi de olsalar, onlara kırklık hasır yayılırdı. Gelen kebab ve kaymak tepsisini harem ağasının elinden cariye alır, sultan efendilerin önüne getirir, onlar yiyinceye kadar elpençe divan dururlardı.

Sultanların türbe bahçesine gelişleri, bahçeyi daha renklendirirdi. İstanbul'un karışık semt ve karışık sınıflarından gelen hanımları pek eğlendirirdi.

Bazı genç kızlar annelerine kendilerini türbe bahçesine götürmeleri için yalvarırlardı. Anneleri de:

"— Yaa, avuç dolusu para hancamağa vaktim yok, babanın kırk paraya aldığı hasır, bahçede, altı ay — yaz kullanıyorum. Bir saatliğine kırk para almaktan utanmıyorum. Allah'tan korkmuyorlar. Göya Türbedar olacaktı. Haram yiyiciler", diye, kızlarını azarlar, sustururlardı.

O zamanlar İstanbul bir bahçeler ve bos-

tanlar memleketi idi. Her evin büyük bahçeleri, bu bahçelerde türlü türlü çiçekler, her çeşitten meyve ağaçları olduğu gibi İstanbul'un her semtinde Langa, Yenibahçe, Yedikule, Çukurbostanlar gibi meşhurları bir tarafa, hemen hemen her mahalle arasında taze taze sebzesini, salatasını yetiştiren küçük mahalle bostanlarından başka sur haricindeki Bayrampaşa, Nizam, Merkezefendi bostanları da meşhurdu.

Bu bostanların en çok ve sık olduğu kadar meşhur olanları da Eyüp Sultan bostanları'dı. Bu bostanlarda her türlü sebze yetişirdi. Şehretilerinin sebebi, ilkbaharda can erikleri ile reçellik gülleri, yazın türbe erikleri, sonbaharda nefis Sultan selim incirlerinin yetişmesi idi. Cinslerin en âlâsı olan bu meyveler, Eyüp Sultan bostanlarından başka bir yerde bulunmazdı. Bazı konak bahçelerinde yetişir idiyse de manavlara geçemezdi.

Bu meyvelere meraklı hanımlar mevsiminde bostana bir kere olsun gitmeyi büyük bir gezme sayarlardı.

Bostana gitmeyi kararlaştıran candığer birkaç komşu önce erkeklerinden izin isterdi. Çünkü bazı erkekler karılarının bostana gidip bahçıvanlara görünmesine razı olmazdı:

"— Hava almak istiyorsan kendi bahçenin suyu mu çıktı? Ben sana istediğin eriğin incirin en âlâsını getiririm" diyerek rıza göstermezdi. Fakat bir çok erkekler de çocukken anneleri ile birlikte gittikleri için bostanların ne olduğunu, bostana giden hanımlara bahçıvan ve çırakların değil, bahçıvanların hanımları, kızları ve gelinlerinin hizmet ettiğini bildikleri için izin verirdi. Böyle hoş görür erkeklerin hanımları da fırsatı kaçırmazlar, meyvelerin mevsimlerinde bir kaç kere bostan sefası yaparlardı.

Bostanlarda dikili reçellik gül meyve ağaçları bostanların sebze kısmından uzakta, bostan kuyusunun bulunduğu yere yakın olurdu. Bostan kuyularının su dolab'larını gözleri bağlı bir at çevirirdi. Genişçe bir çevre etrafında beygir döndükçe su dolabı da döner, tahta dolaptan bir inilti ve gıcırta duyulur, dolabın etrafına asılı kovalardan şarıl şarıl sular, açık bir oluk şeklindeki çinkoya dökülürdü. Çinkodan dere haline konmuş su yoluna akardı. Bu derecik şırıl şırıl akarak oldukça uzar, nihayet bostanların sebze kısmına ulaşırdı. Orada bahçıvanlar da ellerindeki kü-

reklerle suyu sebze evleklerine verirdi, sulanan evleği kapar, sulanacak evleği açar, böylece bostanı sulamış olurlardı. Bostanı sulama işi ikind' üstü başladığı için hanımlar da bostana ikindi üstü giderlerdi.

Gerek Eyüp Sultan'ın yerli. gerek kayıkla, araba ile gelen başka semt hanımları, bostana gitmezden evvel fırınlara uğrar, meşhur kuş lokumlarından, halkalarından alır'ardı. Bostana gidince hanımları bahçıvanın aileleri bir müşteri karşılar gibi değil, bir misafiri gibi güler yüzle nezakete karşılardı. Çünkü bu bostanda yetişen meyveleri hanımlara manava satacağı fiattan daha fazla satacağı için bahçıvan bu alış verişten hoşnut kalırdı. Hanımlara satılan meyvelerin parası bahçıvanın ailesine harçlık kaldığı için. bahçıvan ailesi de bostana gelen müşteri hanımları memnun etmek için çalışırlar, koşuşurlardı.

Bostan kuyusuna yakın şırıl şırıl akan dere kenarı ile gül ağaçları arasına, gölgeli bir yere hasırlar yayılır, hasırların üstüne içzarın kırıntı doldurulmuş yer minder'leri konulurdu.

Hanımlar yaşamaklarını çözüp, başlarına iğnelerlerdi. Feracelerinin yakasını kaldırıp, yer minderine otururlardı. Bahçıvanın hanımı hangi meyve zamanı ise, kaç okka arzu edildiğini sorar, ısmarlanan meyveler kâse do'uları önlerine getirilirdi. Dolabın değişmeyen iniltisi, derenin şınlısı, cıvıldaşan kuş sesleri çok hoş bir ahenk yaratırdı. Bu tatlı ahenk içinde, hele ilkbaharda, bülbül sesleri, m's gibi gül kokuları arasında bu nefis ince kabuklu kütür kütür can eriklerini yemek, İstanbul hanımlarının en baş safasını teşkil ederdi.

Bir eşyasını kaybedenler, bir hasretinden uzun zaman haber alamayanlar, bir arzularının olup olmayacağını merak edenler Eyüp Sultan'daki niyet kuyusuna giderlerdi. Evlerinden niyetli ve abdestli çıkarlar. Eyüp Sultan'a ayak basarbasamaz doğru türbeyi z'yaret ederler, Hacet penceresi önünde gözlerine, kalblerine basiret dilerler, sonra iki tarafı mezarlık olan dar ve dik bir yokuştan çıkarak niyet kuyusuna ulaşırlardı.

Niyet kuyusunun olduğu sahaya çıkılınca dünyada bir misli daha olmayan manzaraların en güzeli en şahanesiyle karşılaşırlardı. Kağıthaneden, Silâhtarğa'dan, Üsküdar önlerine, Çengelköy sırtlarına kadar bütün Haliç, Marmara, Boğaz ayaklarının altına seril-

DÜĞÜN VE YAĞMA GELENEĞİ

Yazan: Saim AÇIKGÖZ

Eski Türk geleneklerinden yağma olayını inceliyen yazısının bir yerinde savır Cahit Öztelli; "bu yağma olayının silik ve olsa Dede Korkut'taki varlığını hatırlatır bir durumda Anadolu'da bulunması gerekir", diyor. (TFA. Sayı: 167) Türk halkı, inanışlarına, geleneklerine aşırı denecek denli bağlılık gösterir. Kökü çok gerilerde inanmaların bu gün de yaşamasının nedenini Anadolu halkının bu sosyolojik özelliğinde aramak doğru olur. Bu yüzdendir ki, eski Türk toplumlarında görülen gelenekler ya aynı, ya da az çok renk değiştirmiş olarak sürüp gitmektedir.

Folklor öğelerinin bir kısmı da günün koşullarına ve toplumsal anlayışa uyarak biçim değişikliklerine uğramıştır. Bir süre önce Ege bölgesine yaptığım gezi sırasında Manisa'ya bağlı Kırkağaç ilçesinin Bakır kasabasında yazının yukardaki tasarımını kanıtlar nitelikte yağma olayının yaşanmakta olduğunu gördüm.

Kız ile oğlanın nişan töreni yapıldıktan sonra iki taraf arasında bağ sıklaşır. Oğlan ya da kız evi bir diğerine sık sık konukluğa gider. Bu gidip gelmelerde, sungu vermek de töre gereği sayılır. Düğün gününe şöyle bir hafta kadar bir zaman kala gelinlik kızın tüm eşyaları sergilenir. Bu sergileme işi çok önemlidir. Herhangi bir kişiye yapılmaz bu. Bu işi yıllardır yapa yapa, ustalaşmış kişiler vardır kentte. Kızın çeyizlik eşyasını, onların daha güzel, göze daha hoş görünecek şekilde düzenliyeceğine inanılır. Oysa bu kişilerin tek yöntemleri vardır; o da bir öncekinin aynısını yapmak. Birinin öncekinden hiçbir başka-lığı, özelliği yoktur. Kız evi, çeyizin sergilenmesine uygun değilse eğer, görünümü iyi olan bir başka ev geçici olarak bu işe ayrılır. Oğlan evinin verdiği sungular, kız evinin kendi yaptığı her türlü eşya; mendil, çoraptan tu-

muş nadide bir halı gibi seyredilirdi.

Bu baş döndürücü insanı kendinden geçiren nefis manzarayı doya doya seyredenler, yorgunluklarını alınca kuyu civarındaki evlerden para karşılığı, abdest tazeliyerek niyetlerini ayan beyan görürlerdi.

tuñ da kadın geceliğine değin bir aileye gerekli olan her şey duvarlara, kapılara asılarak, masa üstüne serilerek sergilenir. İşte sergileycinin ustahğı buradadır. Deyim yerinde olursa, bu kişiye dekoratör demek gerekir. Eşyaların kullanış, renk, boy yönlerinden taşıdıkları özellik ve niteliklerce uyusması önemlidir ve bundan dolayı sergilemeye ayrı bir titizlik gösterilir. Bu işde modern dekor anlayış aramak gereksizdir. Taşınabilir çeyiz eşyalarının sergilenmesinden sonra sergi evi ziyarete açılır. Yakındaki, uzakdaki kadınlar grup grup günün her saatinde çeyizleri görmeye gider. Eğer eşyaların sayısı çok, değeri yüksekse oğlu, kızı bulunan kadınlar imrenerek bakar, Allah'tan kendilerini de böyle değerli çeyiz sahibi etmesini dilerler. Çeyiz beğenilirse konu komşu arasında, dedikodu konuşmalarında günlerce söz konusu edilir; kadınlar tekrar tekrar aynı şeyleri birbirlerine anlatmaktan büyük zevk duyarlar. Düğün gününe değin sürer sergiyi görme.

Gerdek gecesi sabahı "sadiç" denilen güveyin yakın arkadaşları, saat 9 - 10 sıralarında gelip geleneksel "karıştırma" yı hazırlarlar. "Karıştırma" köylünün kendi yaptığı ekmeğin yumurta ve zeytinyağı içinde ufalanıp, hafifçe pisirilerek yapılan bir yemektir. Yumurta, zeytinyağı ve ekmeğin kırıntıları karıştırıldığında bu ad verilmiş yemeğe. İşte yağma olayını andırır bölgesel bir geleneğin izlerini burada görüyoruz. Sadiçların sayısı iki, üç olabildiği gibi on, on beş de olabilir. "Karıştırma" yenirken düğünün hareketliliğini sürdürmek, ortalıkta sevinç havası yaratmak için olsa gerek yemek âdeta yağmalanır. Karıştırmanın kendine özgü biçimde yenmesi sırasında, sadiçlardan kimi, yalandan bir öfür bularak görünürden kaybolur. Bu anda sadiç hemen çeyizlerin bulunduğu yere gider; cebe girmesi, kaçırması kolay bir eşya alıp, yine karıştırmanın başına döner. Hepsinde olduğu gibi bu olayda da gelenek gereği hareketlerin dışına çıkılmaz; örneğin hiçbir zaman bir kadın giysisi kaçırmaz. Bir çorap, bir mendil bu sırada en aranan eşyaların başında gelir.

GIYİM EŞYALARININ HİKAYELERİ

I

Yazan: Seyfettin ŞİMŞEK

Giyim eşyalarının da kısa veya uzunca meraklı birer hikâyeleri vardır. Bunları aşağıda okuyucularımıza arz ediyoruz.

CEKET:

Eibise takımının yelek veya gömlek üstüne giyilen bir parçasına ceket denilmektedir.

Eski Yunan ve Latin medeniyetlerinde erkekler basit kumaşlara sınırlarken, Roma'yı istila edenler, hayvan postlarına bürünüp gelmişler. Vücutlarını korusun diye, bu postları söba borusu şeklinde bedenlerine ve kollarına göre dikerlermiş. Sonra post yerine aynı biçimde yapılmış sakolar kullanmışlardır. At'a kolay binmek için, bu sakoların eteklerini kıvrımışlar ve nihayet o kıvrık tarafı kesmişler. Bonjur denilen Jaket -a-tay da bundan meydana gelmiştir. Jaketatay = Jaquette a taille = etekleri uzun, arkası yırtmaçlı ve ön köşeleri yuvarlak kesilmiş resmi ceket ki kendi renginde yani siyah yelekle ve çizgili panolonla giyilir, gündüzlük bir erkek kıyafetidir. Bugün muhtelif tipde ceket çeşitleri vardır.

YELEK:

Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa bir giyim eşyasıdır. Bugün yelek giyen erkekler çok azalmıştır. Çok eskiden potur veya şalvar üstüne giyilen çapraz düğmeli ve üstü sırma ipekle işlenmiş ve bugünkü yelekten daha kısa olan yelek nev'ine Camadan adı verilirdi. Camadan'a bazı köylerimizde tesadüf edilmektedir.

CEPKEN:

Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçlı basit bir salta. Mintan üzerine omuza atılan bir nev'i kısa ceket veya yelek olup, koltuk altından bileğe kadar açık ve fakat omuz başından bileğe kadar üstten kapalıdır. Cepkenler çuha kumaşından yapılır. İki ön yüzü muhtelif motiflerle işlenir. Kenarları sırma veya kaytanla örüldür. Cepken ekseriya Batı Anadolu'da yürüklerin bir giyim eşyasıdır.

PALTO:

Kalın kumaştan yapılan uzun kollu ve uzun etekli, diştan ve erkekler tarafından kışın soğuk günlerde giyilen bir giyim eşyasıdır. Kadınların giydiklerine Manto denilir.

Palto üzerine söylenmiş küçük bir fıkra.

"Arabalarla seyahat edildiği bir devirde, zengin bir adam büyük bir arabanın içinde tek başına uzak bir şehire gidiyordu. Han önünden hareket edileceği zaman yaya kalmış bir yolcu:

— Lütfen şu paltomu şehire kadar götürür müsünüz? Deyince, zengin sordu.

— Orada kime bırakalım?

— Böyle bir zahmete katlanmanızı istemem. Müsaade ederseniz sırtımdan çıkarmıyayım. Ben götürüp veririm."

Bu hikâyenin bugün kullanılan otomobil üzerinde de söylendiğini duymaktayım. Fakat aslı yukarıda kaydedildiği şekilde.

FIRAK (FRAK):

Uzun etekleri yalnız arkada bulunan, beli sıkı, siyah resmi erkek elbisesi, ki gündüz giyildiği zaman geniş yakalı olan yeleği de siyah olur ve gece için beyaz yelek giyilir. Frakla daima beyaz fiyango şeklinde boyunbağı takılır. Sıcak memleketlerde beyaz renkli ve eteksiz fraklar da kullanılır. Deniz Subaylarının resmi ceketleri de böyle eteksiz frak biçimindedir.

Frak'ın kısaca hikâyesi aşağıdadır.

Mösyö Frak isminde sık bir adamın uşağı bir gün efendisinin elbisesini etek tarafından yakmış. Buna çok fena canı sıkılan uşak, bu hatasını kapatabilmek için yanık yeri zaviyeli bir şekilde kesmiş ve kenarlarını bastırmak için de dikmiş. Mösyö Frak ta bu kılıkla gezmeğe başlamış. Bu yeni tip elbiseyi görenler pek beğenmişler ve kendileri de bu şekilde elbiseler yaptırmaya başlamışlar. Zamanla bu tip elbise yayılmış ve resmi toplantılarda kullanılan bir elbise olmuştur. Ve ilk defa giyenin ismine izafetle bu tip elbiseye Frak ismi verilmiştir. Frak hâlâ en sık bir elbise sayılmaktadır.

ISMOKIN:

Ismokin İngilizce bir kelime olup, yarı resmi mahiyetteki gece ziyafet ve davetlerinde erkeklerin giydikleri siyah kumaştan (Lastikotin) den yapılan yakası astarlı bir cektir. (Smoking)

KAFTAN:

Eskiden kullanılan, çok def'a ipeklili olan, beli dar ve etekleri geniş süslü bir çeşit üstlük

ARAŞTIRMALARI

giyecek eşyasıdır. Kaftan, ekseriya Padişahlar veya Vezirler tarafından mükâfat veya ikrâm olarak lâyık görülenlere giydirilirdi. Topkapı Sarayında Padişahların Kaftanları muhafaza edilmektedir. Çinili Köşk'te de Fatih Sultan Mehmet'in muhtelif Kaftanları vardır.

Kaftan üzerinden söylenmiş bir hikâye de aşağıdadır.

Mevlânâ Celâleddini Rumî (1207 - 1273), nin Konyada kayıplara karışmış olan aziz ve sevgili Mürşidi Şemsî Tebrizi için kanlı yaşlar döktüğü zamanlarda onu kimse teselli edemiyor, göz yaşlarına çare bulamıyorlardı.

Mevlânâ'nın gözü gönlü, uçan kuşlardan haber beklemektedir. Her söz, her imâ, her ihtimal onu ümide düşürüyor, yüreğini acaba? diye titretiyordu. Böyle bir gün, oturmuş derthli derthli düşünürken, bir adam, koş koşu onun huzuruna girerken (Ya Mevlânâ, diyor, müjde... müjdeler olsun.. Az evvel filân yerde bir adam gördüm. Tıpkı Şemsî Tebrizi idi.. yok yok.. Tıpkı değil, ta kendisi, bizzat oydu. Acele acele gidiyordu. Filân çarşıya saptı..) Mevlânâ hemen yerinden fırladı. Üzerinde, yerleri ve yakası som sırma ile işlenmiş pahalı bir kaftan vardı. Kaftanı, müjdeyi getiren adamın omuzlarına koyuverdi.

Dostlarından biri, (Ey her sözü kendi sözü gibi doğru bilen! Bu yalana bu ihsan çok delil mi? Belli ki bu sözün aslı yok.) diye sordu. O zaman Mevlânâ yeisle yerine oturdu ve dedi ki: (Biliyorum. Ben bu Kaftanı sırf bu adamın yalanına verdim. Sözünün doğruluğunu bilseydim. Kaftanımı değil, ona canımı verirdim.)

Padişahların Kaftan ve Kürk gibi giyim eşyalarına bakan adamlara da (Çuhadar) adı verilirdi.

KAPUT:

Askerlerin kışın giydikleri kalın kumaştan yapılmış uzun etekli bir giyim eşyasıdır.

LÂTA:

Vaktiyle ilmiye mesleğinde olan zevatın giydikleri bir üst elbisesidir. Koyu siyah renkli ve parlak kumaştan yapıldı. Üst kısmı alaturka setreye benzeyen lâta, topukların hizasına gelecek kadar uzun olurdu. Giyildiği zaman etekler hafifce birbiri üzerine binerdi. Lâtaların geniş kollu olanlarına "Babayani" ismi verilirdi.

MAKFERLÂN:

İngilizler tarafından kullanılan ve oradan,

başka memleketlere de giren bir giyim eşyasıdır. Kolsuz bir çeşit paito olup kolların geçiği açıklıkları ve bele kadar düşen bir peletini vardır.

HARMANİ, HARMANIYE:

Kolsuz bir paradesü gibi omuzlardan bacaklara doğru sarkan ve bütün vücudu saran, bazı det'a kukuferası da bulunan üste giyilen bir sokak elbisesidir.

TOGA:

Eski Romalıların elbiselerini teşkil eden geniş ve uzun ve harmani gibi vücudu saran yünlü kumaştan yapılmış bir nev'i manto. Bu çeşit elbise İstanbul ve Bursa Arkeoloji Müzelerindeki heykellerde görülmektedir.

CÜPPE:

Eskiden sarıklı din adamlarının binış altına giydikleri uzun etekli bir elbiseye cüppe denilirdi. Ekseriya mevsimine göre çuhadan veya softan yapıldı. Sonraları bütün İmamların ve Papazların giydikleri geniş kollu, ve geniş bedenli düğmesiz, paito gibi ve fakat yakasız giyim eşyalarına da cüppe adı verilmeğe başlanmıştır. Bugün Camide yalnız İmam namaz kıldırırken cüppe giyer. Son zamanlarda Hâkim ve Avukatların ve Üniversite mensubu hocaların vazife başında giydikleri elbiselere de cüppe adı alem olmuştur. (Ademe cüppe-ü destâr keramet mi verir?) sözü de mesel olmuştur.

Kolları ve bedeni gayet bol olan cüppe'ye de (Binış) adı verilmektedir.

Cüppe veya Binış hakkında bir küçük fıkra. Bir gün bir beктаşi canı, mevlevi arkadaşına rastlamış. Mevlevinin sırtındaki Binış'ın çok geniş yenini göstererek:

— Neden bu kadar geniş yenli binış giyersiniz erenler? diye sormuş. Mevlevi de kolunu şöyle bir kanat açar gibi hareket ettirerek.

— Gördüğümüz kusurları bununla örtmek için. Ya siz bu dar kolla ne yaparsınız? deyince beктаşi:

— Biz kimsenin kusurunu görmeyiz ki, örtelim. Cevabını vermiş.

KEFİYE:

Arapların güneşten korunmak için başlarına sardıkları ipektan püsküllü ince bir örtüdür. Bu omuzlara kadar indiği için ve Arapçası omuzluk demek olan "Keffiye" dilimize Keffiye olarak girmiştir.

(Devam edecek)

HALK OYUNLARIMIZA KIYMAYALIM

Yazar: İhsan COŞKUN

Türk Halk Oyunları ve Halk Türküleri Federasyonunun 21 Nisan 1963 gecesi Ankara'da Büyük Sinemada tertipleştiği Bayram yurdumuzun muhtelif bölgelerinden 10 Halk Oyunu Topluluğu davet edilmişti.

Federasyonun bir gece evvel Ankara Palas Salonlarında verdiği kıyafet balosuna da katılan bu ekipler sinemanın geniş sahnesinde oyunlarını daha zengin bir programla tekrar ettiler.

Federasyonun çalışkan ve idealist başkanı Salâhaddin Babüroğlu'nun veciz bir konuşmasıyla açılan bu gecede, Artvin, Azerbaycan, Balıkesir, Gaziantep, Elâzığ, Erzurum, Kars, Kırım, Sürmene ve Silifke ekipleri kendi çevrelerinin özellikleriyle beraber Türk harsını, Türk kültürünü birbirleriyle yarışırcaasına temsil ve ifadeye gayret ettiler.

Günlük hayatın monotonluğundan bunalıp değişik müzik, değişik raks ve değişik renklerin âhengi içinde bir gececik dinlenmeye, duyulanmaya koşanların çoğu, maalesef bu mükellef ziyafetten gönüllerini doyuramadılar.

Evvelâ, ekserisi koyu kostümlü olan ekipler, sahnenin siyah fonunda kayboluyor, ufak figürleri seçmekte güçlük çekiliyordu. Geniş alanları, sahraları doldurmak kudretinde olan davul, mikrofön önünde çalındığı için, onun kendine mahsus o davudî ve asil sesi mikrofönün madenî sesine inkılâp ederek, kulakları tahriş ediyordu.

Hele Kars davulunun trampet gibi sopa ile çalındığı görülmüş şey değildi. Kars oyunlarındaki kıvraklık sert bir sopa ile değil, yumuşak parmaklardan dökülen pağmellerle bağdaştığı için, zamanımıza kadar öyle gelmiştir. Folklorde muhafazakârlık ve geleceklere bağlılık şart olduğu halde Kars gençlerin böyle bir değişikliğe neden lüzum gördüklerini anlıyamadık.

Bu gecede gösterilen halk oyunlarımızdan bazıları da demir leblebi cinsinden gibi idi. Çünkü oyunları icra eden bazı elemanlar, oynadıkları oyunun anlam ve amacını bilmedikleri gibi hangi kazanın kepeksi oldukları da belli değildi. Azerbaycandan çıkıp

Karsa, Karstan kalkıp Erzuruma geliyor, bir havanda dövüklükleri şekerle tuz, bir işe yaramıyordu. Halbuki birbirine yakın olan bölgelerin hattâ oymakların birbirinden nüans farklarıyla ayrılan özelliklerini, halk oyunlarımızdan başka bir yerde öğrenip anlamamız mümkün değildir. Meselâ, Anadolu'nun bir çok bölgelerinde Temirağa oynanır. Fakat müzik ve ritim aynı olmakla beraber, her bölgenin oyunu, oranın mahallî özelliğini ifade eder.

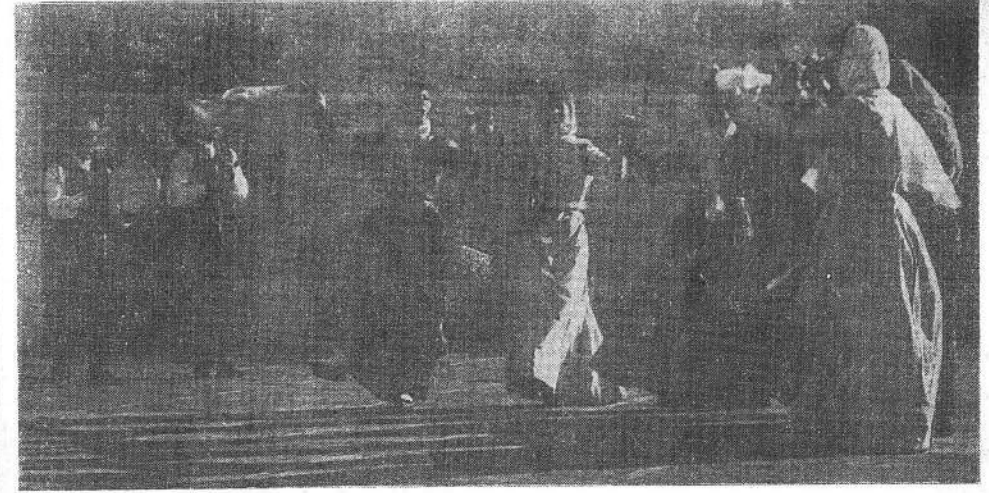
Bir gün Türk Edebiyatı doktoru Aytekin Yakar'la sohbet ederken, son günlerin anlamsız şiirinden bahsetmiş, bugünkü sanat cereyanlarının istikamet ve çırpınıklarını münakaşa etmiştik. Bu gece güzel halk oyunlarımızdaki acayiplikleri görünce, acaba Millî Oyunlarımız da mı anlamsız bir mecraya girdi, diye, acı acı düşünmeye başladım.

Millî Oyunlarımızın ayrı ayrı anlam ve amacı vardır. Onları icra edenlerin neyi temsil ettiklerini, nasıl icra edeceklerini müdrik olmaları, sema yapan bir derviş gibi oyunun ruhuna girip, dış âlemden ilgisini kesip, veda içinde raksetmesi lâzımdır.

O gece, hamâsi oyunlarımızı temsil ederken, yılmışmalar, yanındakilerle konuşmalar ve sahnenin önündeki seyircilere tebesüm sunmalar gözden kaçmıyordu.

Erzurum kadın barları namı altında çılgın nâralar, taşkın hareketlerle yapılan acayip tepinmeler, adeta o beldenin ağırbaşlılığı ve hasletleriyle alay eder gibiydi. Erzurum barlarını tutan delikanlıların nâraları dahi hoş görülmezken, kızlarımızın yersiz ve sürekli haykırımları çok çirkin ve anormaldi.

Kavak oyunu fena oynanmadı. Fakat Çift Beyaz Güvercin oyunundaki eda ve mânâ ifade edilemedi. Hele "Aşahtan Gelirem" oyunu, tamamen uydurma bir hale getirilmişti. Erzurum kadın oyunlarında bale yapar gibi bacakların bu kadar sert ve yüksek fırlatılması, eteklerin varyete artisti gibi mak-satlı uçurulmasını, herkes, utanarak seyrediyordu. Bu nasıl bar, bu ne biçim halk oyunu? Bu şımarıklığı ancak cambazhanelerde görebilirsiniz. Bunun adı folklor ve Er-

Erzurum Kadın ve Kızlar Bar Topluluğu klârnet ve def eşliğile oyunlarını oynarken.

zurum Barı olamazdı.

Federasyonun statüsünde Millî Türk Balesinin kurulması yolunda bir madde vardır. Millî, Türk... Bu iki kelimenin asıl mânası ve azameti yanında, bale çok cılız kalmakla beraber, bir Türk balesinin kurulması arzuya şâyandır. Federasyon, bu hızla bu maddeyi tatbik alanına koyar veya çok özlemini çektiğimiz "Türk Folklor Enstitüsü" kurulmasına vesile olursa, Türk halk musikisinin orijini yanında bir de çok sesli halk müziği yaratılabilir. Bazı oyunlarımızın figürleri de baleye konularak alınabilir.

Bazı oyunlarımız diyoruz, çünkü, asırların işleyip âbideleştirdiği bazı oyunlarımız da vardır ki, ne onlar bale ile, ne bale onlarla asla bağdaşamayacaklardır. Hâl böyle iken Erzurum kadın oyunlarını oynayan hanım kızlarımız çayı görmeden cemirlenmiş, müteaddit ikazlarımıza rağmen oyunlarımızın özel liklerini bir tarafa fırlatıp, davul ve klârnetle bale özentisi olduğu anlaşılan bazı hareketler yapmaya başlamışlardır.

Erzurum kadın barları, yakın tarihlere kadar evlerde, kapalı muhitlerde, karadüzen ve kına gecesi gibi erkeksiz toplantılarda ney (Tebük) zilli tef veya Klârnet - Zilli tefle oynanırdı. Hattâ kısır gecelerinde ve erkek barları tutulurken dahi ev içinde davul çaldırılmaz, tefle bar tutulurdu. Davul salon

çalgısı değil, sahra çalgısıdır. Son zamanlarda bunlara asla riayet edilmediğini görüyoruz. O gece de tef dururken davul ve klârnetle kadın oyunları oynandı.

Gegenlerde kendi ekibine bir çalışma yeri arıyan Karşı bir delikanlı ile tanıştım. Folklor konusunda biraz konuşunca bana Koroğlu barının Karsın mı, Erzurumun mu olduğunu sordu. Ben daha cevap vermeden "Biz onu Karsa mal ettik" dedim. "Allah mübarek etsin", dedim. Demek her isteyen vilâyet, istediği oyunu Nazilli basmasından daha kolay alabiliyor..

Bütün bunlar bir düzensizliğin ifadesidir. İşte bu düzensizliği ve Türk Halk Oyunlarının gün geçtikçe dejenere edildiğini gören iyi niyetli idealist kişiler, "Türk Halk Oyunları ve Halk Türküleri Federasyonu"nu kurdular. Bu değerli idarecilerden çok şeyler bekliyoruz. Evvelâ asırların bize intikal ettirdiği folklor hazinemizi menfaatleri yolunda harcamaya yeltenenleri görmelerini, bu maksatla Federasyona sokulmak isteyenlere kapılarını kapamalarını, statülerindeki "Türk Halk Oyunlarının ve Halk Türkülerinin aslına uygun olarak uygulanması" maddesinin biran önce uygulanmasını istiyoruz. Halk Türkülerini Osman Özdenkçinin idaresine verdikleri gibi, halk oyunlarını da ehliyetli yetiştiricilerin idaresine vermeleri elzemdir.

Derlemeler:

GEMEREK VE ÇEPNİDEN BİLME CELER

Derleyen: M. Güner DEMİRAY

Sarıdır safran gibi, sevilir Kur'an gibi: ALTIN

Otuzunda genç, onbeşinde ihtiyar: AY

Sarıdır sarkar, düşerim diye korkar: AYVA

Yeşil vurdum kırmızı çıktı: KİNA

Yolda gider izi yok

Geri döner tozu yok

Dünya kadar yük götürür

Zerre kadar canı yok: VAPUR

Yeşil mantosu var

Kırmızı entarisî var

Kara düğmesi var: KARPUZ

Eyüp'ten aldım Fatmayı

Nerden öğrendin göbek atmayı: KÖRÜK

Yolda bir hokka buldum

Yarısı altın sarısı müceher

Hastaya versem kanlanır

Arzu etsem canlanır: YUMURTA

Mini mini min taşı

İçinde beyler aşî: YUMURTA

Kıllı ağzını açtı

Çıplak içine kaçtı: ÇORAP

Mini mini kuşlar

Camiyi taşlar: DOLU

Uzun uzun uzalar

Ot içinde buzalar: HIYAR

Altı çeşme içilir

Üstü çayır biçilir: KOYUN

Bizim evde kişi var

Tepesinde dişi var: ÜVENDİRE (Meses)

Çarşıda olmaz

Mendile konmaz

Bundan tatlı hiç bir şey olmaz: UYKU

Bilmece bildirmece

Resim çeker gündüz gece: AYNA

Çarşıdan aldım bir tane

Eve geldim bin tane: NAR

Yer altında allı gelin: PANCAR

Pişirirsen aş olur

Pişirmezsün kuş olur: YUMURTA

Gelişi aslan gibi

Duruşu sultan gibi

Yayılır hasır gibi

Sürünür esir gibi: SEL

Dağdan gelir kızı ile

Yetmiş bin yıldızı ile

Ayağında bengi var

Her yerinde cengi var: AZRAİL

Dağda dapılar: BALTA

Suda cipiler: BALIK

Arşın ayaklı: LEYLEK

Burma bıyıklı: KEDİ

Yol üstünde yarım somun: AY

Bir çarım var dünyayı örter: KAR

Altı göl üstü gül: LAMBA

Yedi delikli tokmak

Bunu bilmeyen ahmak: KAFA

Yol üstünde kitli sandık: MEZAR

Bir çarım var dünyayı örter: BULUT

Giderim giderim tükenmez: YOL

Yolda gider yolcu değil

Ağaca çıkar insan değil

Semeri var esek değil

Yazı yazar kâtip değil: SÜMÜKLÜ BÖCEK

Dereden sel gelir

Beş kardaş karşı varır: SÜMÜK

ARAŞTIRMALARI

İndim gittim tepeye

Yular vurdum sıpaya: İGNE

Karşıdan baktım bir taş

Yanına vardım dört ayaklı bir baş: KAPLUM-BAĞA

Karşıdan baktım bir çok

Yanına vardım hiç yok: KUŞLAR

Küçücük bir mil taşı

Dolaşır dağı taşı: GÖZ

Bir kutu içi mercan dolu: NAR

Ben giderim o gider

Para gibi iz eder: BOSTAN

Bir gelinim var gelenin gidenin

elini öper: KAPI

Bir çarım var dünyayı tutar: GÖK

Nar tanesi nur tanesi dünyanın bir tanesi: AY

Uzunluğu organ gibi

Eni yorgan gibi

Hiç durmadan meler

Kesilmiş oğlak gibi: TREN

Beş gülüm var üçü güneş görür ikisi görmez: NAMAZ

Akşam saçar sabah toplarım: YILDIZ

Dünyayı tutar denizi tutmaz: KAR

Altı mermer üstü mermer

İçinde bir dilber oynar: DİL

Yer yer doymaz: ATEŞ

Biz ne idik ne idik

Samur kürklü bey idik

Felek bizi şaşırttı

Küllüklere düşürttü: KESTANE

Başka memlekette pişer

Kokusu buraya düşer: MEKTUP

Etten kantar alın tartar: KÜPE

Ay bulutlar bulutlar

Yusuf'u yiyen kurtlar

Ayağından su içer

Tepesinden yumurtlar: BUĞDAY

Mini mini kuşlar

Camiyi taşlar

Kendi kazancını ele bağışlar: ARI

Bir küçücük mil taşı

Dolaşır dağı taşı: GÖZ

Hay hurmandı hurmandı

Kız duvara tırmandı

Hurmandı gelmeyince

Kız duvardan inmedi: KILIT

Suda büyür karada uyur: BALIK

Yer altında yağlı kayış: YILAN

Derin kuyu

Gumkur suyu

Alan alır

İçen ölür: TÜFEK

Yıllık abonesi: 12,

altı aylık abonesi: 6
liradır.

Yurd dışı senelik abone:

3\$, 1£

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden: Mes'ul Müdür: İ. HİNÇER

SEKRETER: BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARIBasılmıyan yazılar
istenince geri gönderilir
Dizgi ve Baskı: Seri-İş
Matbacılık Ortaklığı
Ankara Cad. 107 İstanbul